

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET U ZAGREBU
ODSJEK ZA ZAPADNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOST
KATEDRA ZA POLJSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
STUDIJ POLJSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI – LINGVISTIČKI SMJER

Jelena Djekić

CRNO-BIJELI SVIJET U POLJSKOJ I HRVATSKOJ
FRAZELOGIJI

Magistarski rad

Mentorica: dr. sc. Neda Pintarić

Zagreb, 2014.

Zahvala

Zahvaljujem se svojoj mentorici dr. sc. Nedi Pintarić na strpljenju, vodstvu i ukazanom povjerenju u izradi ovoga magistarskog rada. Također se zahvaljujem i dr. sc. Ivani Vidović Bolt na inspiraciji i oblikovanju teme istog.

Srdačno se zahvaljujem i svim kolegama i prijateljima koji su mi uljepšali vrijeme studiranja. Hvala što ste bili tu, i za suze i za smijeh.

Posebnu zahvalu upućujem svojim roditeljima i ostalim članovima obitelji. Hvala vam na razumijevanju i podršci, na strpljenju i pomoći, kada mi je to najviše trebalo.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	5
2. FRAZELOGIJA – SAMOSTALNA LINGVISTIČKA DISCIPLINA.....	6
3. FRAZEM - OSNOVNA FRAZEOLŠKA JEDINICA	7
3.1. OSNOVNA OBILJEŽJA FRAZEMA	7
3.2. FRAZEMI U UŽEM I ŠIREM SMISLU	9
4. KRITERIJI OPISA FRAZEMA	10
4.1. STRUKTURNA ANALIZA.....	10
4.1.1. VARIJANTNOST FRAZEMA.....	12
4.1.2. PARADIGMATIČNOST FRAZEMA.....	13
4.2. SINTAKTIČKA ANALIZA.....	14
4.3. SEMANTIČKA ANALIZA	16
4.3.1. PODRIJETLO I RASPROSTRANJENOST FRAZEMA	17
4.3.2. MOTIVACIJA FRAZEMA SA SASTAVNICOM <i>CRNE</i> I/ILI <i>BIJELE</i> BOJE – SIMBOLIKA BOJA.....	18
5. KONCEPTUALNA ANALIZA	19
5.1. CRNA BOJA KAO SASTAVNICA FRAZEMA	19
5.2. BIJELA BOJA KAO SASTAVNICA FRAZEMA.....	26
5.3. CRNA I BIJELA BOJA KAO SASTAVNICE FRAZEMA	29
6. EKVIVALENTNOST	30
6.1. POTPUNO EKVIVALENTNI FRAZEMI U POLJSKOM I HRVATSKOM JEZIKU	31
6.2. DJELOMIČNO EKVIVALENTNI FRAZEMI U POLJSKOM I HRVATSKOM JEZIKU.....	32
6.3. LAŽNI PRIJATELJI	32
7. ZAKLJUČAK.....	34

8. POPIS FRAZEMA SA SASTAVNICOM CRNE I/ILI BIJELE BOJE	36
8.1. POPIS HRVATSKIH FRAZEMA	36
8.2. POPIS POLJSKIH FRAZEMA	42
Literatura	48
Rječnici i priručnici	51

1. UVOD

Termin *frazeologija* koristi se u dva značenja. Prvo se odnosi na „sveukupnost frazeoloških sredstava jezika“, a drugo na „znanost koja proučava frazeološka sredstva jezika“ (Menac 2007:15). U ovom radu osvrnut ćemo se i na jedno i na drugo s glavnim ciljem da se predstave i s različitih aspekata opišu frazemi poljskog i hrvatskog jezika sa sastavnicom crne i/ili bijele boje, s obzirom da je riječ o dvije boje koje su najzastupljenije u frazemima obaju jezika.

Rad je strukturiran tako, da se najprije daje kratak prikaz razvoja frazeologije kao samostalne lingvističke discipline u Hrvatskoj i Poljskoj, a potom se definira frazem kao osnovna frazeološka jedinica. Osobitu se pažnju pri tome posvećuje osnovnim obilježjima frazema, na temelju kojih se i izvode definicije istog. Nadalje se prikupljeni korpus hrvatskih i poljskih frazema analizira sa tri temeljna aspekta: strukturnog, sintaktičkog i semantičkog, ujedno razmatrajući i teorijske postavke ovih triju analiza. Korpus obuhvaća hrvatske i poljske frazeme sa sastavnicom crne i/ili bijele boje koji su potvrđeni u hrvatskim i poljskim jednojezičnim i višejezičnim frazeološkim riječnicima, te frazeme koji još nisu leksikografski zabilježeni, ali su u svakodnevnoj upotrebi ili su navedeni i obrađeni u dostupnim frazeološkim radovima – člancima, studijama i knjigama. U rad nisu uključeni svi frazemi hrvatskog i poljskog jezika sa sastavnicom crne i/ili bijele boje jer rad ne teži prikazati sve moguće leksikalne povezanosti crne i bijele boje i sve moguće kontekste u kojima se javljaju te dvije boje (imale one konkretno ili preneseno značenje), nego dati uvid u raznolikost različitih značenja koje ove dvije boje sa sobom nose u frazemima obaju jezika. U korpus su uključeni frazemi u užem i širem smislu koji u svom sastavu imaju osnovni, pridjevski naziv za crnu i/ili bijelu boju, a ne derivate ili riječi motivirane tim nazivima, kao npr. *crnčiti*, *bielić się*, *crnina* i slično. Unutar strukturne analize propituju se u prvom redu opseg, leksički sastav i sintaktički noseća sastavnica, ali i varijantnost i paradigmatičnost frazema uključenih u korpus. Sintaktičkom analizom se zatim određuju funkcije frazema i njihovo uključivanje u rečenično ustrojstvo. Podrijetlo, motiviranost i značenje frazema obuhvaćeni su unutar semantičke analize, na koju se nadovezuje konceptualna analiza kao pokušaj razvrstavanja frazema u različita tematsko-značenska područja s obzirom na to, koliko je konkretno ili preneseno značenje crne i/ili bijele boje motiviralo značenje cijelog frazema. Naposljetku se propituju ekvivalencijski odnosi frazema uključenih u korpus.

2. FRAZEOLOGIJA – SAMOSTALNA LINGVISTIČKA DISCIPLINA

Frazeologija (grč. *phrasis* – izraz + *lógos* – riječ, govor) je relativno mlada, ali i izrazito plodna lingvistička disciplina (Vidović Bolt 2011:13). Iz leksikologije se kao samostalna lingvistička disciplina počela izdvajati sredinom 20. st. potaknuta prvenstveno radom ruskih lingvista. Među najzaslužnijima za njezino osamostaljenje mogu se navesti E. D. Polivanov, koji već 1931. godine zagovara njezin samostalni status, te V.V. Vinogradov, čiji su radovi dalje poticali razvoj frazeologije neovisno od leksikologije (Fleischer 1982:12-15). Pod utjecajem ruskih teorija i u ostalim se slavenskim zemljama pojačava interes za ovo znanstveno područje. Govoreći o shvaćanju frazeologije unutar poljske leksikografije Stanisław Skorupka (1988:7) određuje dva razdoblja. Prvo se odnosi na razdoblje između 12. i početka 16. stoljeća¹ u kojem leksikolozi u neznatnom stupnju razmatraju više ili manje leksikalizirane sveze riječi, ali ih pritom ne definiraju. Drugo razdoblje smješta na kraj 19. i u 20. stoljeće u kojem se sve više javljaju zahtjevi za širim teoretskim konceptom frazeologije unutar leksikologije. Termin frazeologija je najprije shvaćan u širokom značenju kao način ili stil izražavanja grupe ili pojedinca (ibid. 10), ali se daljnjim teoretskim radovima, tj. određivanjem osnovnih pojmova, klasifikacijom frazeoloških jedinica te određivanjem načela njihovog razgraničavanja unutar leksikologije, sve više približavala osamostaljenju od leksikografije. Petermann (1992:407/408) razvoj hrvatske (i/ili srpske frazeologije) također dijeli na dva razdoblja: na razdoblje sporadičnih frazeoloških i frazeografskih radova i razdoblje kontinuiranog bavljenja frazeološkim temama i određivanja frazeologije kao samostalne lingvističke discipline, a kao godinu razgraničenja tih dvaju razdoblja uzima 1970. U Poljskoj tako Skorupka 1952. godine objavljuje prvo znanstveno istraživanje iz područja frazeologije pod naslovom *Z zagadnień frazeologii*, dok u Hrvatskoj prvi korak u tom smjeru čini Antica Menac 1970. godine objavom znanstvenog frazeološkog članka pod naslovom *O strukturi frazeologizma* (Fink-Arsovski 2002:6, Vidović Bolt 2011:15). Od prvih početaka pa do danas o aktivnosti poljskih i hrvatskih lingvista na području frazeologije svjedoče brojni znanstveni članci, studije i znanstvene knjige, ali i jednojezični, dvojezični i trojezični frazeološki rječnici².

¹ tzv. *doła staropolska*

² vidi *Bibliografija hrvatske frazeologije* te www.frazeologia.pl

3. FRAZEM - OSNOVNA FRAZEOLŠKA JEDINICA

Po uzoru na rusku frazeološku tradiciju do početka devedesetih godina 20. st. u hrvatskoj se frazeološkoj terminologiji za osnovnu frazeološku jedinicu koristio termin *frazeologizam* koji je ustupio mjesto terminu *frazem* (Vidović Bolt 2011:17). Prisutni su pak i drugi nazivi kao što su: *okamenjeni izraz*, *okamenjeni sklop*, *idiom*, *idiomatska fraza*, *ustaljeni izraz*, *ustaljena kolokacija*, *frazeološka jedinica*, *frazeološki obrat*, *stalni izraz*, *stalni leksički kompleks*, *frazeologem* i dr.³ što dijelom svjedoči i o terminološkoj neusustavljenosti u stručnoj hrvatskoj literaturi. Na neusustavljenost nazivlja kako u poljskoj tako i u europskoj frazeološkoj literaturi upozorava i Nowakowska (2005:20) navodeći kako su u poljskoj frazeološkoj literaturi najčešći nazivi za osnovnu frazeološku jedinicu *związek frazeologiczny*, *frazeologizm*, *jednostka frazeologiczna*, *grupa frazeologiczna*, *idiom*, *idiomatyzm*, *zwrot*, *frazem*, *wyrażenie*, *formuła*, *związek wyrazowy*, *połączenie frazeologiczne*, *połączenie wielowyrazowe*, *ponadwyrazowa jednostka języka* te *wyrażenie przysłowiowe*, *przysłowie* i dr. Kao ekvivalent hrvatskom terminu *frazem* rabi se, međutim, poljski termin *frazeologizm*⁴ (Vidović Bolt 2011:17).

3.1. OSNOVNA OBILJEŽJA FRAZEMA

Iz osnovnih obilježja frazema proizlaze definicije frazema koje susrećemo u stručnoj frazeološkoj literaturi.

Frazem se može definirati kao „ustaljeni izraz čvrste strukture“ (Fink-Arsovski 2002:5). Pod *ustaljenosti* (odnosno *reproduktivnosti*) frazema se podrazumijeva da se on ne stvara u govornom procesu, nego se rabi u gotovom, već usvojenom obliku, tj. kao gotova se cjelina uključuje u diskurs (Fink-Arsovski 2002:6), dok se njegova *čvrsta struktura* odražava u poretku sastavnica koji je relativno stabilan, i u kojem se pojedine sastavnice najčešće ne mogu zamijeniti drugim riječima (Menac 2007:12).

³ usp. Menac (2007:11) i Vidović Bolt (2011:17)

⁴ Termin *frazeologizm* ujedno predstavlja i hiperonim za poljske nazive koji se upotrebljavaju za frazeme različitih strukturnih oblika (v. *Strukturna analiza*) i različitog stupnja desemantizacije (v. *Semantička analiza*).

Frazem se može odrediti i kao „stalna sveza riječi u kojima je jedna ili više sastavnica izgubila svoje osnovno značenje“ (Menac 2007: 5). Naime, zbog semantičke pretvorbe jedne ili više sastavnica, značenje cijelog frazema ne proizlazi iz značenja njegovih pojedinih sastavnica odnosno nije jednako zbroju njihovih značenja kao što je to slučaj kod tzv. slobodnih sveza riječi (Menac 2007:11). U tom smislu govori se o *idiomatičnosti* kao obilježju frazema (Fleischer 1982:35). Kako pojašnjava Fink-Arsovski (2002:6/7) jedan je od najčešćih načina stvaranja frazema tzv. *desemantizacija* slobodnih sveza riječi. Slobodne su sveze riječi sveze kod kojih svaka riječ ima svoje leksičko značenje te značenje cijele sveze proizlazi iz zbroja tih leksičkih značenja⁵. Prilikom frazeologizacije⁶ takvih sveza, sve riječi u svezi postaju frazeološke komponente, pri čemu se sve ili pojedine riječi semantički isprazne. Kod desemantizacije dolazi dakle do „semantičke pretvorbe“ (mijenjanja značenja) pojedinih ili svih sastavnica frazema te frazem kao cjelina dobiva novo značenje.

Sa desemantizacijom je prema Fink-Arsovski (2002:6) neposredno povezana i *slikovitost* kao jedno od glavnih obilježja frazema. Naime, u dubinskoj strukturi frazema se zadržava tzv. „semantički talog“ odnosno „slikovna poruka“ (slika) koja „istovremeno i pomaže pri formiranju frazeološkog značenja, ali i signalizira samo frazeološko značenje, tj. pomaže pri njegovu dešifriranju“ (ibid. 7). Osim slikovitosti frazemima je često svojstvena *metaforičnost* tj. preneseno značenje koje se stječe frazeologizacijom⁷, snažna *ekspresivnost* jer frazem predstavlja ekspresivan način da se kaže nešto što se moglo reći i neutralnim jezičnim izrazom te *konotativno značenje* jer neki frazemi pružaju i dodatnu informaciju o stavu, emocijama ili individualnom doživljaju govornika koji taj frazem rabi (Menac 2007:20). Iz konotativnosti kao obilježja frazema proizlaze i pragmatičke funkcije frazema. Pod pragmatičkim funkcijama se podrazumijevaju upravo posebne mogućnosti utjecaja frazema na podupiranje namjere pošiljatelja, pa tako frazemi, osim što mogu upućivati na emocije ili stav (pozitivni ili negativni) govornika prema izrečenom, mogu biti i indikatori socijalnih odnosa među sudionicima komunikacije ili mogu pripomoći da argumentaciju učine jasnijom

⁵ Slobodnim svezama riječi Menac (2007:11) suprotstavlja tzv. frazeološke sveze koje naziva frazemima.

⁶ Frazeologizacija je „proces preoblike slobodne sveze riječi u čvrstu, ustaljenu desemantiziranu svezu riječi“ (Vidović Bolt 2011:41)

⁷ usp. Menac (2007:14)

i akcentuiranjem emocija i slikovitošću izraza potiču misaone procese u slušatelja (Fleischer 1982:221-223).

Nadalje, u osnovna obilježja frazema prema nekim autorima ulazi i *formalno ustrojstvo frazema* (Kolenić 1999: 378, Fink-Arsovski 2002:6, Menac 2007:15) odnosno da se frazem sastoji od najmanje dviju riječi (dviju autosemantičkih riječi⁸ ili jedne autosemantičke i jedne sinsemantičke riječi⁹) dok najveći opseg frazema nije određen¹⁰, te *mogućnost uključivanja frazema u diskurs* ili kao dijela rečenice gdje vrši sintaktičku funkciju ili kao zasebne rečenice (Fink-Arsovski 2002:6).

3.2. FRAZEMI U UŽEM I ŠIREM SMISLU

Gore navedene se osobine frazema odnose na *frazeme u užem smislu* koje proučava *frazeologija u užem smislu*. Pod frazeologijom u užem smislu podrazumijevaju se, dakle, desemantizirane ustaljene sveze dviju ili više riječi koje se odlikuju čvrstom strukturom s relativno stabilnim sastavom i redoslijedom komponenata. One se reproduciraju i uključuju u diskurs u gotovom obliku, a svojstvena im je i snažna ekspresivnost i konotativno značenje (Vidović Bolt 2011:16).

Frazemi u širem smislu su predmet proučavanja *frazeologije u širem smislu*. Frazeologija u širem smislu obuhvaća ustaljene sveze riječi kojima je svojstvena ustaljenost izraza, čvrsta struktura i cjelovitost, koje se međutim ne odlikuju konotativnim značenjem i ekspresivnošću i u kojima sastavnice ili nisu desemantizirane ili je provedena samo djelomična desemantizacija¹¹ (Fink-Arsovski 2002:7). Najčešće se radi o terminološkim izrazima iz različitih područja, kao npr. iz medicine (*biala gorączka*), ekonomije (*czarna giełda*) i sl.

⁸ punoznačnih, samostalnih riječi

⁹ nepunoznačne riječi odnosno proklitike i enklitike koje se oslanjaju na samostalnu riječ

¹⁰ Ovo obilježje uključuju i Menac-Mihalić/Menac (2001:19) definirajući frazem kao „ustaljenu svezu dviju ili više riječi, koja se rabi u gotovom obliku, a ne formira se u govornom procesu“.

¹¹ O stupnjevima desemantizacije vidi *Semantička analiza*

4. KRITERIJI OPISA FRAZEMA

4.1. STRUKTURNA ANALIZA

Strukturna se analiza odnosi na formalnu stranu frazema. Njome se propituju opseg, sintaktički glavna (noseća) komponenta te leksički sastav frazema.

Polazeći od formalnog kriterija koji podrazumijeva leksički sastav odnosno određivanje noseće komponente frazema, u klasifikaciji frazeoloških jedinica Skorupka (1967:6)¹² razlikuje tri tipa frazema: (1) *wyrażenie* – sveza riječi imeničke strukture u kojoj osnovnu funkciju ima imenica ili pridjev (npr. *biały kruk*, *czarna owca*)¹³, (2) *zwrot* – sveza riječi verbalnog karaktera u kojoj osnovnu funkciju ima glagol (npr. *dostawać białej gorączki*) i (3) *fraza* – sveza riječi u čiji sastav ulaze imenice i glagoli koji čine rečenicu (npr. *ktoś ma czarne podniebienie*)¹⁴. Skorupkina klasifikacija smatra se prvom poljskom frazeološkom klasifikacijom i najzastupljenija je u poljskim frazeološkim rječnicima (Vidović Bolt 2011:24), ali se danas smatra zastarjelom (Podlavska/Świątek-Brzezińska 2009:8¹⁵; Vidović Bolt 2011:24).

Naslanjajući se na Skorupkinu klasifikaciju Lewicki¹⁶ daje funkcionalnu podjelu frazema i razlikuje pet tipova: (1) *fraza* – frazeološke jedinice koje vrše rečeničnu funkciju i koje ne zahtijevaju nikakvu nadopunu (npr. *bomba wybuchła*), (2) *zwrot* – frazeološke jedinice koje vrše funkciju glagola te koji postaju rečenice rekcijom glagola i/ili kada ih se upotpuni imeničkom sastavnicom (imenica, pridjev ili prilog) koja određuje na koga ili što se frazem odnosi (npr. *ktoś ma czarne podniebienie*), (3) *wyrażenie rzeczownikowe* – frazeološke jedinice prilagođene funkciji imenica (npr. *biały kruk*) koje se mjenjaju kroz padeže, (4) *wyrażenie określające* – frazeološke jedinice koje određuju imenice, glagole, pridjeve i priloge i javljaju se za razliku od prethodnog tipa frazema samo u jednom padežnom obliku

¹² U uvodu rječnika *Słownik frazeologiczny języka polskiego*

¹³ U ovaj tip frazema ubraja i sve stalne sveze prijedloga, priloga i veznika kao npr. *na bok*, *co chwila*, *jak również*, *a mianowicie*.

¹⁴ U ovu skupinu uvrštava i poslovice, sentence, maksime, izreke i uzrečice.

¹⁵ U uvodu rječnika *Słownik frazeologiczny języka polskiego*

¹⁶ usp. Lewicki (1982:39/40), Lewicki/Pajdzińska (2001:316-318), Podlavska/Świątek-Brzezińska (2009:9/10) i Vidović Bolt (2011:24)

(npr. *czarno na białym*) te pridjevski poredbeni frazemi (npr. *biały jak śnieg*) i (5) *wskaźniki frazeologiczne* – frazeološke jedinice koje vrše pomoćnu funkciju prijedloga (npr. *w związku z czymś, w ramach czegoś*), veznika (npr. *zarówno... jak i...*) ili čestica (npr. *że też...*).

Hrvatska frazeološka tradicija polazi od trostupanjske podjele obzirom na opseg frazema i razlikuje: fonetsku riječ, skup riječi i frazeme sa strukturom rečenice¹⁷ (Fink-Arsovski 2002:8). Opsegom najmanji strukturni tip je *fonetska riječ*. To je frazem koji se sastoji od jedne punoznačne i jedne ili više nepunoznačnih riječi koje zajedno čine jednu naglasnu cjelinu. Ovi frazemi se najčešće sastoje od prijedloga i imenice (*s nogu*), čestice i imenice (*ni riječi*), veznika i imenice (*jak byk*) ili čestice, prijedloga i imenice (*ni za dlaku*) (Vidović Bolt 2011:22). Postoje različiti stavovi o tome treba li sveze sa strukturom fonetske riječi ubrajati u frazeme, a proizlaze iz gore navedenog formalnog ustrojstva frazema. Tako Matešić u uvodu *Frazeološkog rječnika hrvatskoga ili srpskog jezika* (1982.) svezama sa strukturom fonetske riječi ne priznaje status frazema definirajući frazem kao „neraščlanjiv skup riječi, od kojih su najmanje dvije punoznačne“ dok u *Hrvatsko-njemačkom frazeološkom rječniku* (1988.) u frazeme (u širem smislu) uključuje čvrste prijedložne izraze koje naziva „minimalnim frazemima“, a po opsegu su fonetske riječi tj. sastoje se od jedne punoznačne i jedne ili više nepunoznačnih riječi. Fink (2000:94) sveze sa strukturom fonetske riječi smatra dijelom frazeologije upravo zato što, ne uzimajući u obzir određivanje formalnog ustrojstva, one imaju sve osobine frazema – imaju stalan leksički sastav, ne stvaraju se u govornom procesu, kao cjelina se uključuju u kontekst, imaju čvrstu strukturu, a komponente su im uglavnom djelomično ili potpuno desemantizirane. Opsegom drugi po redu, ali najbrojniji i najčešći frazeološki strukturni tip (Vidović Bolt 2011:23) je *skup riječi* koji se sastoji od najmanje dviju punoznačnih riječi uz koje može, ali ne mora stajati jedna ili više nepunoznačnih riječi. U takvim se skupovima ostvaruju sintaktičke sveze nezavisnog tipa, kada se sastavnice skupa povezuju nezavisnim veznicima (sastavnim, rastavnim, suprotnim) ili sintaktičke sveze zavisnog tipa (Menac 2007:18). Unutar zavisnog skupa riječi prema sintaktički glavnoj riječi razlikujemo nekoliko skupina od kojih su najbrojnije imeničke, glagolske, pridjevske i priložne sveze riječi, a rjeđe brojne i zamjeničke (Fink-Arsovski 2002:8, Vidović Bolt

¹⁷ Vidović Bolt (2011:23) navodi kako za pojedine strukturne tipove frazema u literaturi supostojе više termina, npr. za skup riječi – *frazemi-sintagme, frazemske sintagme, sveza riječi*, a za frazeme sa strukturom rečenice – *frazem rečenica, frazem-rečenica, frazemska rečenica* i sl.

2011:23). Posebni strukturni tip s opsegom skupa riječi čine poredbeni frazemi¹⁸. Oni se najčešće javljaju u dva strukturna oblika: kao trodijelni frazemi koji se sastoje od komponente koja se uspoređuje (A-dio), poredbenog veznika (B-dio) te komponente s kojom se uspoređuje (C-dio), te kao dvodijelni frazemi koji se sastoje samo od B-dijela i C-dijela (Fink-Arsovski 2002:12). *Frazemi sa strukturom rečenice* po svom opsegu uglavnom imaju više sastavnica od frazema skupova riječi (Vidović Bolt 2011:23). Menac (2007:18) naglašava potrebu razlikovanja ovih frazema „kojima je rečenica osnovni strukturni oblik“ od glagolskih frazema sa strukturom skupova riječi koji rekcijom glagola, tj. stavljanjem glagola u lični oblik, postaju rečenicom. Frazemi sa strukturom rečenice mogu biti prosta ili složena rečenica koja nadalje može biti nezavisno ili zavisno složena (ibid. 19).

U sakupljenom korpusu od ukupno 159 frazema (83 hrvatska i 76 poljskih frazema) zabilježena su samo dva frazema sa strukturom fonetske riječi – jedan hrvatski (*na crno*) i jedan poljski (*na czarno*). Frazemi sa strukturom sveze riječi su s ukupno 145 najzastupljeniji u korpusu. Sastavnice u svezama su uglavnom u zavisnoj vezi pri čemu su najbrojnije imeničke sveze (73 frazema), zatim glagolske (42) i pridjevske (24), a samo dva frazema su priložne sveze riječi. Samo četiri frazema spadaju u sintaktičku svezu nezavisnog tipa (*ani czarno, ani bialo; ni crne ni bijele; ne reći (ne odgovarati i sl.) ni crne ni bijele; preklapati i crno i bijelo*). Strukturu rečenice ima 12 frazema – osam poljskih i četiri hrvatska.

4.1.1. VARIJANTNOST FRAZEMA

U pogledu analize leksičkog sastava zanimljiva je tzv. *varijantnost* frazema. Gore smo kao jedno od osnovnih obilježja frazema naveli njegovu čvrstu strukturu, tj. relativno stabilan poredak riječi i nezamjenjivost pojedinih sastavnica. Ipak, treba govoriti o „općoj“ čvrstini strukture (Menac 2007:12) jer postoji i cijeli niz frazema koji imaju jednu ili nekoliko *varijantnih sastavnica* ili *inačica*. U takvim slučajevima jedna se sastavnica može zamijeniti sinonimom, dijalektalno ili lokalno obojenom riječju, riječju bliskoj po sferi upotrebe ili rječju suprotna značenja pri čemu dolazi do stvaranja tzv. frazemskih antonimskih parova. Za razliku od navedenih leksičkih postoje i gramatičke zamjene koje se odnose npr. na promjene

¹⁸ Poredbeni frazemi su u radu uključeni u frazeme sa strukturom sveze riječi prema Vidović Bolt (2011:23). Na primjeru Menac/Menac-Mihalić (2012:256) je vidljivo da ih se može obraditi i kao zaseban strukturni tip.

nastale alternacijom glagolskog vida. Pojedine sastavnice u nekim frazemima mogu biti i *fakultativne*, tj. izostavljive. Takve sastavnice najčešće služe „kao sredstvo pojačavanja frazemskog značenja ili kao stilistička odrednica“ (Vidović Bolt 2011:35). Ipak, treba naglasiti da sve navedene zamjene obično imaju strogo određene granice i da, iako se mogu mijenjati pojedine sastavnice, struktura frazema ostaje čvrsta ukoliko zamjenom ili izostavljanjem jedne sastavnice ne dolazi do promjene značenja cijelog izraza (Menac 2007:14). U varijantnost frazema dakle ne ulaze npr. promjene vezane uz različit odnos subjekta i objekta radnje jer, iako osnovna slika frazema takvom promjenom ostaje ista, frazem poprima novo značenje pa se se više ne radi o varijanti istog, nego o dva različita frazema (Menac 2007:13/14)¹⁹. Menac (2007) razlikuje *leksičke varijante* koje zahvaćaju leksički sastav frazema (zamjenu jednog leksema drugim), *gramatičke varijante* koje zahvaćaju gramatičku strukturu (različiti glagolski oblici, izbor drugog padeža, sintaktičke razlike kao npr. upotreba prijedloga, zamjena subjekta i objekta radnje i sl.) te *kvantitativne varijante* koje zahvaćaju broj sastavnica odnosno postojanje fakultativnih sastavnica.

Frazemi zabilježeni u ovom radu potvrđuju postojanje leksičkih (npr. *czarna (parszywa) owca*), gramatičkih (*gledati (na) što kroz crne naočale*) te kvantitativnih varijanata (*bać się <nawet> czarnej krowy*), ali i kombinacije različitih varijanata (*otjerati (poslati) koga u (pod) <crnu> zemlju*).

4.1.2. PARADIGMATIČNOST FRAZEMA

U gramatičke se promjene ubrajaju i one nastale deklinacijom, konjugacijom i drugim promjenama gramatičkog oblika. Takve se promjene „odvijaju na paradigmatškoj osnovi“ i ne narušavaju čvrstu strukturu frazema (Vidović Bolt 2011:26). U tom smislu se govori o *paradigmatičnosti* frazema koja se ne podudara s pojmom varijantnosti jer „dok se kod varijantnosti mijenja oblik samog frazema neovisno o kontekstu, paradigmatičnost je uvjetovana upravo promjenom oblika pojedine komponente u zavisnosti od konteksta“ (Fink-

¹⁹ Moguće su, međutim, i druge vrste promjene frazema (tzv. frazeološke igre) kojima se narušava obilježje ustaljenosti i čvrste strukture frazema. Radi se o različitim stupnjevima modifikacije i transformacije frazeološke strukture, u kojima se zamjenjivanjem sastavnica frazema drugima on u toj mjeri mijenja, da tako novonastala sveza samo upućuje na prvotni frazem i njegovo slikovito značenje kako bi se ono prenijelo na aktualne događaje. Takve modifikacije karakteristične su za publicistički funkcionalni stil. Usp. Ivanetić (2005) i Kovačević/Mihaljević (2005).

Arsovski 2002:21). Tri su vrste paradigmatičnosti frazema (ibid.): 1) *nulta paradigmatičnost* koja se odnosi na frazeme kod kojih nije moguća nikakva promjena ili preoblika, koji se upotrebljavaju u prihvaćenom okamenjenom obliku, 2) *djelomična paradigmatičnost* koja se ostvaruje pod utjecajem morfoloških (singularia tantum, pluralia tantum, nemogućnost upotrebe vidskog parnjaka i sl.) ili semantičkih faktora, te 3) *potpuna paradigmatičnost* koja podrazumijeva mogućnost neograničene promjene frazema u skladu s gramatičkim osobinama njegovih sastavnica.

Hrvatski i poljski frazemi sa sastavnicom crne i bijele boje pokazuju sve tri vrste paradigmatičnosti. Najmanje je frazema nulte paradigmatičnosti (15), dok su frazemi djelomične (79) i potpune paradigmatičnosti (65 frazema) zastupljeni u približno jednakom broju.

4.2. SINTAKTIČKA ANALIZA

Sintaktička se analiza frazema odnosi na uključivanje frazema u rečenično ustrojstvo, na određivanje njegove funkcije (Fink-Arsovski 2002:8). Ovaj je aspekt opisa frazema dakle izravno povezan s jednim od gore navedenih obilježjem frazema – da frazem postaje dijelom rečeničnog ustrojstva vršeći sintaktičku funkciju ili se upotrebljava kao zasebna rečenica. Funkcija frazema u rečenici se određuje prema njegovu frazemskom i kategorijalnom (gramatičkom) značenju. Kod određivanja kategorijalnog značenja frazema polazi se od vrsta riječi. Frazeologija se međutim „nazivima vrsta riječi koristi samo kao posuđenim pojmom, tj. određivanje kategorijalnog značenja frazema nije uvijek direktno vezano za strukturu frazema i za vrste riječi uključene u nj“ (Fink 1999:221). Za određivanje kategorijalnog značenja bitni su semantički aspekt, tj. način izražavanja frazemskog značenja²⁰ te sintaktički aspekt jer način uvrštavanja frazema u diskurs može signalizirati njegovo kategorijalno značenje, npr. glagolski frazemi prema kategorijalnom značenju su najčešće u funkciji predikata, imenički u funkciji subjekta, objekta ili dijela imenskog predikata, priložni u funkciji priložne oznake, pridjevski u funkciji atributa ili dijela imenskog predikata itd.²¹ (Fink-Arsovski 2002:9).

²⁰ Vidi *stupnjeve desemantizacije* u poglavlju *Semantička analiza*

Prema kategorijalnom značenju frazemi se dijele na: *glagolske, imeničke, priložne, pridjevske* koji su brojniji te *zamjeničke, neodređeno-količinske, modalne i uzvične* s manjim brojem primjera (ibid.). Strukturni aspekt može biti, ali nije uvijek podudaran s kategorijalnim značenjem.

Hrvatski i poljski frazemi sa strukturom sveze riječi sa sastavnicom crne i/ili bijele boje obrađeni u ovom radu su prema kategorijalnom značenju imenički, glagolski, pridjevski i priložni, pri čemu su imenički (ukupno 68 frazema) i glagolski (48) najzastupljeniji, a slijede pridjevski s 19 i priložni s 10 primjera.

Imenički se frazemi prema kategorijalnom značenju u rečenicu mogu uvrštavati kao:

1. subjekt: *Prva Crna misa o kojoj postoji pisani trag održana je u sedmom stoljeću kada je, prema izvještaju Crkvenog savjeta u Toledu, crkva objavila Misu smrti.* G²²
2. objekt: *Većina obitelji skriva od svijeta barem jednu crnu ovcu jer se jednostavno ne uklapa u savršen obiteljski portret.* G
3. imenski predikat: *Wie pan, że jest czarnym charakterem Katowic? Czarnym charakterem jestem 17 lat, niestety, robią mnie nim dziennikarze.* G

Glagolski se frazemi u rečenicu uvrštavaju u funkciji predikata: *Grupa czarna - pesymiści - patrzyli przez czarne okulary i mówili o zagrożeniach, jakie niesie ze sobą nadużywanie wolności.* G

Pridjevski se frazemi u rečenicu uvrštavaju u funkciji imenskog predikata: *Jedan od konja bio je crn kao gavrani, a sjajan kao sunce. Imao je dugačku grivu i rep. Pravi pravcati vranac.* G

Priložni frazemi se u diskurs uključuju u funkciji priložne oznake: *Napadł na bank w biały dzień!* G

²¹ Modalni i uzvični frazemi prema kategorijalnom značenju nisu dio gramatičkog ustrojstva rečenice. Oni mogu postati umetnuti dijelovi rečenice ili se mogu uporebljavati kao samostalna cjelina (Fink-Arsovski 2002:9). Tako uzvični frazemi najčešće funkcioniraju kao samostalne rečenice-replike kojima se izriče komentar, odnos govornika prema iskazu ili postupku sugovornika, prema pojavi ili nekom zbivanju (Fink 1999:221).

²² Primjeri nađeni preko mrežnog pretraživača Google.

Frazemi rečenične strukture s crnom i/ili bijelom bojom kao sastavnicom se uvrštavaju u druge rečenice kao u primjerima: *Ten Pan, pół żartem pół serio, spytał się mnie czy to prawda że Kaszubi mają czarne podniebienie. Crno se piše radnicima bez 'papira': Mrsić najavio pooštravanje kazni!* G

4.3. SEMANTIČKA ANALIZA

Semantička analiza se bavi frazeološkim značenjem – načinom njegova formiranja i izražavanja odnosno određivanjem stupnja desementizacije, podrijetlom frazema, motiviranošću i sl. (Fink-Arsovski 2002:8).

Skorupka (1967:6/7) uzimajući u obzir semantički kriterij razlikuje *związki stałe* – potpuno desementizirane sveze riječi, čije frazemsko značenje ne proizlazi iz značenja pojedinih sastavnica i *związki łączliwe*²³ – djelomično desementizirane sveze riječi kod kojih se frazemsko značenje izvodi na temelju leksičkog značenja nadređenog pojma sveze.

U poljskoj frazeološkoj literaturi susreće se i podjela na *idiome* (ili *związki idiomatyczne*) i *frazeme* (ili *połączenia frazeologiczne*) (Podlawska/Świątek-Brzezińska 2009:10/11). Kako navodi i Vidović Bolt (2011:41/42), u poljskom jeziku razlika u stupnju desementiziranosti sa sobom nosi i razliku u nazivlju pa se *frazemom* „nazivaju one ustaljene sveze kojih se značenje podudara sa značenjem glavne (noseće) sastavnice i odgovaraju hrvatskim djelomično desementiziranim frazemima“, dok je *idiom* naziv za „potpuno desementiziranu svezu čije se značenje potpuno razlikuje od značenja koje proizlazi iz značenja frazemskih sastavnica“ što bi odgovaralo hrvatskim potpuno desementiziranim frazemima.

S obzirom na stupanj desementizacije prema hrvatskoj frazeološkoj literaturi frazeme svrstavamo u dvije skupine : 1) potpuno desementizirane frazeme, kod kojih su sve sastavnice desementizirane (semantički preoblikovane) odnosno izgubile svoje primarno značenje pa nijedna od njih ne sudjeluje u određivanju, tj. definiranju frazemskog značenja, i 2) djelomično desementizirane frazeme kod kojih je dio sastavnica izgubio svoje prvotno leksičko značenje, dok su ga ostale sastavnice zadržale pa se te nedesementizirane sastavnice

²³ Treći tip frazema prema semantičkom kriteriju naziva *związki luźne*. Tim pojmom obuhvaćene su nedesementizirane sveze riječi koje ovim radom nisu obuhvaćene.

najčešće upotrebljavaju i u formiranju i određivanju frazetskog značenja. Neovisno o stupnju desemantizacije ustaljene sveze rabi se termin *frazem* (ibid.).

U korpusu obrađenom u ovom radu, od ukupno 159 frazema, potvrđeno je 84 potpuno desemantiziranih i 75 djelomično desemantiziranih primjera.

4.3.1. PODRIJETLO I RASPROSTRANJENOST FRAZEMA

Unutar semantičke analize se frazemi mogu analizirati i ovisno o njihovom podrijetlu i rasprostranjenosti. Prema jeziku u kojem je pojedini frazem nastao razlikujemo *nacionalne frazeme*, nastale u „krilu jezika u kojem se upotrebljavaju“ (Menac 2007:16), te *posuđene frazeme* koji su nastali u drugom jeziku i prilagođeni jeziku koji ih je posudio. Prema rasprostranjenosti razlikujemo pak *nacionalne* koji nemaju ekvivalenta u drugim jezicima i *internacionalne frazeme* koji su zastupljeni u različitim jezicima (Vidović Bolt 2011:46). Nadalje se frazeme može razvrstati i prema području ili izvoru iz kojih je frazem preuzet pa razlikujemo *knjiške frazeme* (preuzeti iz različitih književnih djela i mitologije), *biblijske frazeme* (preuzeti iz Biblije ili nekog drugog crkvenog teksta), *frazeme nastale na bazi termina* iz različitih znanosti ili područja djelatnosti (npr. iz matematike, ekonomije, sporta, glazbe i sl.), *povijesne frazeme* (nastali na bazi povijesnih događaja) i sl.²⁴. S obzirom na ograničen opseg, ovim radom nije obuhvaćena potpuna analiza podrijetla frazema sa sastavnicom crne i/ili bijele boje. Osim toga, podrijetlo frazema nije uvijek lako odrediti, često nije poznato. Međutim, kao primjere podrijetla frazema možemo npr. navesti knjiški frazem *biały kruk/bijela vrana* koji svoje podrijetlo vuče iz zbirke satiričkih pjesama *Satire* rimskog pjesnika Juvenala (Podlawska/Świątek-Brzezińska) i frazem *czarna lista (księga)/crna lista (knjiga)* koji je nastao frazeologizacijom ekonomskog termina *crna lista* koji se odnosi na popis klijenata koji nisu uredno plaćali kredit ili su u velikom nedozvoljenom minusu (Turk/Opašić 2012).

²⁴ Usp. Menac (2007:16/17) i Vidović Bolt (2011:43-47)

4.3.2. MOTIVACIJA FRAZEMA SA SASTAVNICOM CRNE I/ILI BIJELE BOJE – SIMBOLIKA BOJA

Boje su općenito jako bitne u kreiranju naše svakodnevne stvarnosti. Na boje se npr. obraća pozornost i u odabiru odjevnih kombinacija i pri uređivanju interijera. One mogu odražavati i pozitivno i negativno te tako ukazivati na našu osobnost, raspoloženje, zrelost i zdravlje – boje imaju, dakle, određenu simboliku. Ta simbolika, međutim, ne proizlazi iz same boje jer boje zapravo same po sebi ne znače ništa, nego im je čovjek na osnovu svojih doživljaja i iskustava dodijelio određeno značenje. O simbolici boja stoga govorimo kao o kulturološki determiniranom fenomenu jer ista boja može u različitim kulturama imati različita značenja. Iako se tumačenja boja razlikuju od kulture do kulture, kao osnovnu značajku simbolizma boja može se navesti njihova „univerzalnost“ jer boje ipak „uvijek i svugdje ostaju uporišta simbolične misli“ (Chevalier/Gheerbrant 2007:62).

Govoreći o stvaranju sustava simbola koji se temelji na bojama Pastoureau (2003) navodi kako je rani srednji vijek zapadne Europe ograničen na tri boje: bijelu, crvenu i crnu (naslijeđe klasične antike). To su tri temeljne antropološke boje, jedine koje zauzimaju značajno mjesto u svim civilizacijama. U takvim okolnostima bijela boja posjeduje dvije suprotnosti: crvenu i crnu, koje ne veže međusobna opozicija. S druge strane izrazita suprotnost bijele i crvene, te bijele i crne boje omogućava iskazivanje svih vrijednosnih opreka kao što su svijetlo/tamno, zagasito/sjajno, prazno/puno, veselo/žalosno, dobro/loše i tome slično. I opreka tih dviju boja, kao i svaka za sebe, nosi dakle određenu simboliku. Na temelju poslovice, enciklopedija i traktata o grbovima povijesničari su pokušali objasniti simboliku boja potkraj srednjeg vijeka. Sve boje pri tome imaju dvojako značenje te ponekad ista boja istodobno simbolizira i vrlinu i njoj protivan porok. Tako bijela simbolizira čistoću, čednost, nadu, vječnost i pravdu, ali i smrt, očaj i dvojbu, a crna poniznost, strpljenje, umjerenost i kajanje, ali isto tako i očaj, žalovanje i smrt. Iz navedenog je vidljivo i da se jedna ideja može predstaviti različitim bojama pa su tako smrt i očaj podjednako predstavljeni i crnom i bijelom bojom (Pastoureau 2003).

Promatra li se jezične izraze kao „odraz viđenja i konceptualizacije svijeta“ (Ivanetić 2002:67) jasno je da u frazemima (kao takvim jezičnim izrazima) simbolika boja utječe na stvaranje frazeološkog značenja. Govoreći o motivaciji frazema sa sastavnicom crne i/ili bijele boje obrađenih u ovom radu, važno je razmotriti u kojoj je mjeri simbolika pojedine

boje prisutna u pozadinskoj slici određenog frazema odnosno koliko je motivirala njegovo značenje. Rezultat takvog razmatranja je konceptualna analiza frazema.

5. KONCEPTUALNA ANALIZA

Postupak konceptualne analize se temelji na pridruživanju frazema tzv. konceptima, tj. određenim tematsko-značenjskim područjima. Pridruživanje različitim konceptima odvija se s obzirom na semantički talog na temelju kojeg se dolazi do frazetskog značenja odnosno (u ovom slučaju) s obzirom na utjecaj simbolike crne i/ili bijele boje na formiranje značenja cijelog frazema. Konceptualnom analizom nastojimo otkriti načine percipiranja svakodnevne životne stvarnosti u različitim jezicima i različitim kulturama te njihovom kontrastivnom analizom i usporedbom donijeti zaključke o tome, koliko se osobitosti u razumijevanju i percipiranju crne i bijele boje u dvama jezicima i kulturama međusobno podudaraju ili razlikuju.

5.1. CRNA BOJA KAO SASTAVNICA FRAZEMA

Frazeme sa sastavnicom crne boje možemo podijeliti u dvije velike skupine: frazeme u kojima crna boja nosi simboličko značenje i frazeme u kojima se crna boja javlja samo kao „vizualni dio semantičkog taloga na temelju kojeg dolazimo do frazeološkog značenja“ (Hrnjak 2002:208) odnosno frazeme u kojima je presudan vizualni aspekt, a ne simbolika boje.

1. Frazeme u kojima simbolika crne boje utječe na formiranje značenja frazema možemo podijeliti u nekoliko podskupina s obzirom na značenje na koje se odnose odnosno koncept kojem pripadaju.

1.1. S obzirom na to da crna boja evocira ništavilo, nesvjesnost i smrt (Chevalier/Gheerbrant 2007:87), u hrvatskom jeziku zabilježeno je nekoliko frazema sa sastavnicom crne boje koji se mogu smjestiti u koncept smrti. Iako je u navedenim frazemima sastavnica crne boje fakultativna, u ovom se radu zanemaruje fakultativnost radi uvrštavanja frazema u korpus, ali i navedeni koncept. Radi se o frazemima *biti pod <crnom> zemljom* ('biti mrtav'), *otići pod*

<crnu> *zemlju* ('umrijeti, biti mrtav'), *pokrila* koga <crna> *zemlja* ('umrijeti, biti mrtav') te *pomiriti* (*sastaviti, složiti*) koga *sa* <crnom> *zemljom* u značenju 'ubiti koga' pri čemu nije poznat način na koji je to izvedeno i frazem *otjerati* (*poslati*) koga *u* (*pod*) <crnu> *zemlju* ('prouzrokovati čiju smrt') koji je po značenju blizak prethodnom frazemu s razlikom da je ovdje izraženo nenamjerno uzrokovanje nečije smrti. U pozadinskoj slici navedenih frazema je slika groba pod zemljom kao posljednjeg prebivališta (Turk/Opašić 2012:268, Opašić/Gregorović 2010:11) dok crna boja kao sastavnica „pojačava konačnost i neizbježnost smrti“ (Opašić/Gregorović 2010:11). U poljskim su frazeološkim rječnicima zabilježeni frazemi *gryźć ziemię* i *iść/pójść do ziemię (do grobu)* u značenju 'biti mrtav, ležati u grobu' koji s navedenim hrvatskim frazemima dijele pozadinsku sliku, ali ne i crnu boju kao sastavnicu. U koncept smrti može se međutim ubrojiti poljski frazem *czarna godzina*²⁵ koji označava posljednje trenutke ili dane pred vlastitu smrt ili smrt bliske osobe.

1.2. Crna je i boja žalovanja i tugovanja za preminulima u većini naroda europskog kulturnog kruga (Opašić/Gregorović 2010:12). Veza između crnine i žalovanja je u Europi relativno novija pojava. Kako navodi Pastoureau (2003), sam se običaj žalovanja preko odjeće razvijao sporo i dugo se vezivao isključivo uz aristokraciju. U 18. stoljeću nastaje najprije običaj izbjegavanja živih boja, a crno se nameće postupno i tek u 19. st. postaje dominantnom bojom žalovanja. Hrvatski frazem *zaviti/zavijati u crno* koga ('ražalostiti koga prouzročivši čiju smrt') je usko vezan uz gore obrađen koncept smrti, ali je u pozadinskoj slici frazema upravo kršćanski običaj žalovanja preko crne boje. Ostali hrvatski frazemi koji pripadaju ovom tematsko-značenjskom području su *obući se (zaviti se) u crno* ('biti u žalosti zbog čije smrti') i *dopasti crna ruha* ('žaliti koga nakon smrti'). Iako je i u Poljskoj prisutan običaj žalovanja preko crne odjeće, pa se tako npr. u poljskom jeziku crnina odnosno crna odjeća koja se nosi nakon smrti nekog bliskog može izraziti frazemom *ciężka (głęboka) żałoba*²⁶, u poljskim frazeološkim rječnicima nije zabilježen ni jedan frazem sa sastavnicom crne boje koji bi se mogao smjestiti u ovaj koncept. Međutim, Szczek (2013:288) navodi frazem *nosić się na czarno* u značenju 'nositi crnu odjeću u znak žalovanja', koji formalno i značenjski možemo smjestiti u koncept žalovanja za preminulom osobom.

²⁵ Ovaj se frazem javlja i u drugom značenju u ovom radu smješten u koncept pod brojem 1.4.

²⁶ U hrvatskom jeziku postoje i frazemi *biti u crnini* ('žaliti za pokojnikom') i *nositi crninu* ('oblačiti/obući crnu odjeću u znak žalosti za kim')

1.3. Crna boja se i u hrvatskom i u poljskom jeziku povezuje i sa zlom, tj. s onime što se protivi Božjoj volji (Chevalier/Gheerbrant 2007:89). Takva simbolika dolazi do izražaja u semantički ekvivalentnim frazemima *crna misa* i *czarna msza* ('satanistički obred koji se služi u čast Sotone'), te hrvatskim frazemima *crni anđeo* ('loše, zlo biće') i *crna magija* ('zla, loša magija'). I u poljskom postoji frazem *czarna magia* kojim se označava nešto potpuno nerazumljivo ili nepoznato za nekoga, dakle nije semantički ekvivalentan s frazomom *crna magija* usprkos jednakom leksičkom sastavu.

1.4. Veliku skupinu čine frazemi u kojima se crna boja javlja kao simbol nesreće (Chevalier/Gheerbrant 2007:89) koja čovjeku prijeti, čiji dolazak osjeća ili koju je doživio. U hrvatskom jeziku postoji frazem *crni petak* kojim se označava jako nesretan dan. U ovom frazemu u prvom redu simbolika crne boje upućuje na negativno značenje frazema. Međutim, Turk/Opašić (2012:271) razmatraju i negativno simboličko značenje petka kao nesretnog dana povezujući ga s kršćanskim vjerovanjem jer je petak dan kada je Isus bio razapet te povijesnim događajima jer se crnim naziva petak 24. rujna 1869. i 25. listopada 1929. zbog sloma burzi, a u prošlosti je petak dugo bio i dan pogublivanja. U poljskim frazeološkim rječnicima nije zabilježen ekvivalent ovom frazemu jednakog leksičkog sastava²⁷, ali ga u svom radu navodi Szczęk (2013:294) u obliku *czarny czwartek (piątek)* sa značenjem 'nesretan dan, dan povezan s tragičnim događajima'. U hrvatskom jeziku nalazimo i frazeme *crni dan* ('nesretan dan, nesreća') i *crni dani* ('dani oskudice i nevolje, dani nesreće') dok se u poljskom jeziku razdoblje najvećih poteškoća, nesreće, problema (posebice materijalnih) opisuje frazomom *czarna godzina*. Semantički ekvivalentni frazemi su *ostawiti za crne dane* i *zostawić (odłożyć) coś na czarną godzinę* ('štedjeti za slučaj potrebe'). Semantički ekvivalentni i jednakog leksičkog sastava su frazemi *crne misli* i *czarne myśli* ('velike, teške brige, zle slutnje') u kojima je riječ o prijetnji nadolazeće nesreće kao i u hrvatskim frazemima *crne slutnje* ('predosjećaj nesreće') i *crno (slabo, loše i sl.) se piše* komu ('prijeti komu nesreća, zlo'). Istom značenjskom području pripadaju i semantički ekvivalentni frazemi *crni oblaci nadvijaju se* (*skupljaju se, vise i dr.*) nad kim čim i nad kimś, nad *czymś gromadzą się czarne (ciemne) chmury* ('predstoji komu velika nesreća, veliko zlo; prijeti komu velika opasnost') u čijoj su pozadinskoj slici crni oblaci koji nose kišu i ružno vrijeme pa crna boja u ovim frazemima ima i simboličnu i vizuanu ulogu (Opašić/Gregorović 2010:271). Doživljenu

²⁷ Nesretni se dan u poljskom jeziku označava sintagmom *fatalny dzień* (Pintarić 2007:180).

nesreću ili pretrpljeni gubitak u hrvatskom jeziku može se izreći frazemom *granulo kome crno sunce*, a općenito odsustvo sreće frazemom *biti crne sreće* ('ne imati sreće').

1.5. Crna se boja javlja i u frazemima koji se odnose na težak i mukotrpan, a često i prljav posao te na težak život. Tako u poljskom jeziku nalazimo frazem *czarna praca (robota)* koji se odnosi na težak, loše plaćen, često fizički posao te *czarny robotnik* koji označava fizičkog radnika koji obavlja težak, prljav i slabo plaćen posao. U hrvatskom pak jeziku nalazimo frazem *crna godina*²⁸ u značenju mučnog, teškog života dok se frazemom *crni hljeb* označava mučno stečenu ili slabu zaradu.

1.6. Crna boja simbolizira i zlonamjernost, zlobu i opake namjere (Colin 2004:90) pa se javlja i u frazemima koji se mogu smjestiti upravo u taj koncept. U poljskom jeziku se zlu, zlobnu, neiskrenu osobu može izraziti dvama frazemima sa sastavnicom crne boje: *czarny charakter*²⁹ i *czarne podniebienie* iz kojeg se izvodi frazem *ktoś ma czarne podniebienie* dok se u hrvatskom jeziku za nečasnog, nepoštenog čovjeka rabi frazem *čovjek crna obraza*. Zlonamjernost se iskazuje i frazemima *metnuti (uvaliti) komu crn komad (kolač) u torbu* ('podvaliti komu što, napraviti komu zlo') te semantički ekvivalentnim frazemima *malować (przedstawiać, widzieć) coś w czarnych barwach (kolorach) i prikazywać/prikazywać (naslikati/slikati) koga, što u crnim bojama* ('loše prikazati koga što, loše govoriti o komu').

1.7. Crna je boja pesimizma i malodušnosti. Ona je simbol sumornih misli, tjeskobe i melankolije (Colin 2004:90). Takva simbolika dolazi do izražaja u poljskim frazemima *czarna melancholia* ('stanje duboke psihičke depresije') i *czarny scenariusz* ('pesimistična, turobna vizija čega'). Uz koncept pesimizma se mogu vezati i gore već spomenuti frazemi *czarne myśli* i *crne misli* ('velike, teške brige, zle slutnje'). Iz potonjeg se u hrvatskom jeziku izvodi i frazem *baviti se (predati se) crnim mislima* u značenju 'razmišljati o teškim, zlokobnim stvarima'. Hrvatski frazemi *gledati crno, vidjeti <sve> crno* i *<sve> je komu crno* semantički su ekvivalentni poljskom frazemu *patrzyć czarno na świat* sa značenjem 'biti pesimističan, negativno gledati na stvari'. Na semantičku podudarnost u oba jezika nailazimo isto tako i u frazemima *gledati <na> što kroz crne naočale* i *patrzyć przez czarne okulary* sa značenjem 'biti pesimističan'.

²⁸ Ovaj frazem se javlja i u značenju 'loša, bezuspješna godina'

²⁹ Ovaj se frazem javlja i u značenju literarnog ili filmskog lika takvih karakternih osobina

1.8. I u hrvatskom i u poljskom jeziku se crnom bojom izražava nezakonitost odnosno neka ilegalna, tajna, zločinačka djelatnost. Vidljivo je to npr. u potpuno ekvivalentnim frazemima *na crno* i *na czarno* ('ilegalno, na nezakonit način') iz kojih se u poljskom jeziku izvode frazemi *pracować na czarno* ('raditi na crno') i *zatrudniać kogoś na czarno* (zaposliti koga na crno) koji su semantički ekvivalenti hrvatskom frazemu *raditi (nabaviti, zaposliti itd.) na crno*³⁰ ('ilegalno, na nezakonit način raditi, nabaviti što, zaposliti koga itd.). Oba jezika poznaju frazeme *czarna giełda* i *czarna burza* te *czarny rynek* i *czarno tržište* kojima se označava tajna, nezakonita trgovina i ilegalno tržište. U hrvatskom je prisutan i frazem *crni fond*³¹ kojim se označava novac potajno prikupljen za nezakonite poslove.

1.9. Sljedeću skupinu čine frazemi koji se ne mogu svesti u zajednički koncept, ali u kojima crna boja kao sastavnica pridonosi negativnom značenju frazema. Budući da se simbolično značenje najčešće pridaje negativnom spektru crnog (Chevalier/Gheerbrant 2007:87) te „znajući da je crna boja u ljudskoj svijesti opterećena negativnim konotacijama“ (Hrnjak 2002:205) moguće je i ovdje govoriti o simbolici crnog³². U oba analizirana jezika javljaju se potpuno ekvivalentni frazemi *czarna lista (ksiega)* i *crna lista (knjiga)* kojima se označava popis nepoželjnih ljudi ili stvari, a nastao je frazeologizacijom ekonomskog termina *crna lista* koji se odnosi na popis klijenata koji nisu uredno plaćali kredit ili su u velikom nedozvoljenom minusu³³. U hrvatskom jeziku javljaju se i frazemi *biti zapisan (upisan) u crnoj knjizi (u crnu knjigu)* i *biti na crnoj listi*³⁴ u značenju 'biti sumnjiv, nepoželjan, biti u nemilosti'. Potpuno ekvivalentni frazemi u poljskom i hrvatskom jeziku su i *czarny humor* i *crni humor* sa značenjem 'zajedljiv, sarkastičan humor'. U poljskom jeziku nailazimo još i na frazeme *czarna rozpacz* ('velik, ogroman očaj, jad') u kojem crna boja naglašava opseg očaja (Pintarić

³⁰ Ovaj frazem se u Hrvatskom frazeološkom rječniku (Menac,Fink-Arsovski, Venturin) javlja u obliku: *na crno [raditi, nabaviti što itd.]*

³¹ Ovaj se frazem javlja u i drugom označenju: 'novac koji se čuva za teška vremena' (Pintarić 2007:180 prema Hrnjak 2005:43)

³² Slijedeći ovu misao uvrštavamo frazeme u skupinu onih frazema, u kojima crna boja nosi simboličko značenje s napomenom da pojedini frazemi ove skupine mogu biti uvršteni i u skupinu frazema u kojima crna boja ima vizualnu ulogu - usp. npr. Turk/Opašić (2012), odnosno u kojima crna boja nije opterećena svojim simboličnim značenjem – usp. Hrnjak (2002).

³³ usp. Turk/Opašić (2012:273)

³⁴ Potvrda za ovaj frazem nije nađena u rječnicima navedenima u popisu literature. Nalazimo ga u Turk/Opašić (2012:273).

2007:179), *czarna reakcja* ('ljudi koji imaju krajnje reakcionarne nazore; krajnje nazadnjaštvo') te *czarna dziura* kojim se označava razdoblje povijesti ocijenjeno negativno, koje se nerado pamti dok ista sintagma u hrvatskom jeziku, *crna rupa*³⁵, označava astrološki pojam, tj. nebesko tijelo velike gravitacijske sile. Poljski frazem *czarna strona* czego ('zla, neugodna, štetna strana čega') također nije semantički podudaran hrvatskom frazemu *crna strana* ('najosjetljivije mjesto, slaba strana'). Semantičku i leksičku podudarnost nalazimo međutim u frazemima *czarna śmierć* i *crna smrt* koji označavaju kugu koja se kao epidemija pojavila u srednjovjekovnoj Europi. Značenjski se podudaraju i frazemi *crna ovca* i *czarna (parszywa) owca* ('osoba koja negativno odudara od sredine svojim svojstvima i/ili postupcima, izuzetak; osoba koja posramljuje svoju okolinu, svoju obitelj'). Prema Turk/Opašić (2012:273) u ovim frazemima crna boja ima vizualnu ulogu pozadinske slike koja (samo) naglašava „da je riječ o pojedincu koji je iznimka unutar većine budući da su crne ovce izuzetak“. Međutim, osoba opisana frazemom *crna ovca* ne samo da se ističe, nego se negativno ističe unutar većine. I Vidović Bolt (2011:65) ističe negativnu obilježnost ovih frazema koja upravo proizlazi iz crne boje kao sastavnice³⁶.

2. Drugu veliku skupinu frazema sa sastavnicom crne boje čine frazemi koji se temelje na vizualnom aspektu boje odnosno u kojima simbolika boje nije presudna za značenje frazema. I ove frazeme možemo podijeliti u nekoliko podskupina.

2.1. Posebnu skupinu čine poredbeni frazemi u kojima je crna boja kao sastavnica koja se uspoređuje (A-dio) nedeseantizirana, dok je funkcija sastavnice s kojom se uspoređuje (C-dijela) da „potencira značenje A-dijela, ali u frazem unosi i slikovitost, konotativnost i ekspresivnost“ (Fink 2009:166). U značenju 'izrazito crn' u poljskom i hrvatskom jeziku nailazimo na frazeme jednakih sastavnica: *czarny jak noc* i *crn kao noć*, *czarny jak węgiel* i *crn kao ugljen*, *czarny jak kruk* i *crn kao gavran* te *czarny jak sadza* i *crn kao gar*, kojima se izriče izrazito crna boja kose, brade, brkova i očiju, ali i predmeta. U hrvatskom se jeziku

³⁵ Ova sintagma nije potvrđena u rječnicima navedenim u popisu literature. Važno je također i naglasiti da u njoj crna boja nema simboličnu, nego vizualnu ulogu. Deseantiziranost ove sveze očituje se na leksemu *rupa*, koji je izgubio svoje prvotno leksičko značenje.

³⁶ Usp. također Lewicki (1982:36/37)

takvo značenje može izreći i frazemom *crn kao katran*³⁷, a u poljskom se izrazito crna boja može naglasiti i usporedbom s ebanovinom: *czarny jak heban*.

2.2. Drugu skupinu čine frazemi koji se ne daju svesti na zajedničko značenje, ali sadrže crnu boju kao sastavnicu. Ovi frazemi su ujedno i specifični za svaki jezik. Frazemi specifični za hrvatski jezik su <ni> *koliko (što) je crna (crnoga, crno) pod noktom (ispod nokta, iza nokta)* u značenju 'ništa, nimalo' u čijoj je pozadinskoj slici „gesta kojom se noktom palca dodiruje nutarnja strana nokta prstenjaka kao da se čisti prljavština pod tim noktom“ (Pintarić 2007:180). Na sličnu pozadinsku sliku upućuje i hrvatski frazem <biti> *dužan i crno iza nokta* u značenju '(biti) predužen'. *Czarna polewka* u poljskoj kulturi označava juhu od životinjske krvi koja se nekada davala udvaraču kao znak odbijanja³⁸. Ovaj običaj je motivirao frazeme *dać komuš czarną polewkę* ('odbiti udvarača, odbiti čiju prošnju') i *dostać czarną polewkę* ('biti odbijen')³⁹. Zanimljiv je poljski frazem *bać się <nawet> czarnej krowy* ('jako se bojati') u kojem crna ima vizualnu ulogu pozadinske slike, ali istodobno asocira na praznovjerje povezano za značenje *crne mačke* koja simbolizira nesreću, zlo i smrt pa je se ljudi boje. Ovaj bi se frazem mogao dakle opisati i riječima: onaj tko se jako boji, boji se čak i crne krave.

2.3. U treću skupinu ubrajamo dva nama vrlo zanimljiva frazema. Radi se o potpuno ekvivalentnim frazemima *czarny koń* i *crni konj* kojima se označava osobu ili predmet koji neočekivano pobjeđuje, koji se pokazuje boljim od favorita. Dok je poljska inačica ovoga frazema zabilježena u poljskim frazeološkim riječnicima, u pregledanim hrvatskim frazeološkim riječnicima nije pronađena potvrda njegovog postojanja. Ipak Vidović Bolt (2011) uvrštava i hrvatsku inačicu ovoga frazema u svoj korpus napominjući da se „među uvrštenim frazemima nalaze i oni koji još nisu leksikografski potvrđeni, ali su u aktivnoj uporabi“ (ibid. 151). Uporabu frazema *crni konj* u hrvatskom jeziku možemo potvrditi primjerima: „Bivši osvajač *Queen'sa* (Mario Čilić) može biti 'crni konj' *Wimbledona*⁴⁰“ i

³⁷ Nowakowska (2010:123) navodi i poredbeni frazem *czarny jak smola* koji nije potvrđen u pregledanim poljskim frazeološkim rječnicima, a koji semantički, leksemski i strukturno odgovara hrvatskom frazemu *crn kao katran*.

³⁸ Usp. Skorupka (1967)

³⁹ U hrvatskom jeziku postoje frazemi *dati komu košaricu* i *dobiti košaricu*. Za razliku od poljskog, hrvatsko se značenje ne odnosi samo na odbijanje udvarača, nego na odbijanje općenito (Pintarić 2007:180).

⁴⁰ www.vecernji.hr

„Reprezentacija Hrvatske u Njemačku opet putuje kao "crni konj" natjecanja, navodi AP⁴¹“. U oba primjera se radi o prenošenju vijesti objavljenih na engleskom jeziku (Sky Sports i Associated Press), što bi moglo upućivati na povezanost s frazemom engleskog jezika *dark horse* kojim se označava tajanstvenu osobu koja iznenađuje svojim kvalitetama.

2.4. Crna boja se veže i uz odjeću koju svećenici i općenito kler najčešće nose (Turk/Opašić 2012:174) pa u hrvatskom nalazimo frazeme *crni đak* ('klerik, učenik katoličkog sjemeništa') i *crna škola* ('teološka srednja škola') dok u poljskom jeziku takvu motivaciju nalazimo u frazemu *czarne bractwo* kojim se označava isusovački red.

5.2. BIJELA BOJA KAO SASTAVNICA FRAZEMA

Kao i frazeme sa sastavnicom crne boje, i frazeme sa sastavnicom bijele boje možemo podijeliti u dvije veće skupine: 1. frazeme u kojima je simbolika bijele boje, tj. njezino preneseno značenje, presudna za značenje frazema i 2. frazeme u kojima je presudan vizualni aspekt bijele boje.

Prvu od navedenih skupina možemo podijeliti u dvije podskupine s obzirom na značenje frazema, kao i u primjerima sa sastavnicom crne boje.

1.1. Bijela se boja u hrvatskim i poljskim frazemima javlja kao simbol nepoznatog, neotkrivenog, neistraženog ili pak nepostojećeg ili nejasnog, što je povezano s doživljavanjem bijele boje kao neboje (Colin 2004:37). Hrvatski jezik poznaje frazeme *bijeli svijet* ('daleki, nepoznati, tuđi krajevi') i *bježati (ići, otići) preko <bijela> svijeta*⁴² ('otići/odlaziti daleko od kuće, u nepoznat svijet'). U poljskom jeziku bijela boja evocira nepoznato u frazemima *biala (czysta) karta* ('nešto još nedefinirano, o čemu će tek budućnost odlučiti') i *białe plamy* koji se javlja u dva značenja: '1. nepoznata, neistražena mjesta' i '2. nepoznati, nejasni podaci, osobito iz područja povijesti i politike', koja se međutim oba mogu smjestiti u ovo tematsko-značenjsko područje. Ovom konceptu može se pridružiti i hrvatski frazem *gledati koga bijelo* u značenju 'gledati koga s nerazumijevanjem'.

⁴¹ www.index.hr

⁴² I u ovom frazemu zanemarujemo fakultativnost sastavnice boje zbog uvrštavanja frazema u obrađeni korpus.

1.2. Bijela boja općenito asocira na dan, kao što crna asocira na noć. U oba se analizirana jezika bijela boja veže uz sam leksem *dan*, u hrvatskom npr. u *bijel (bijeli) dan* ('1. dan općenito, 2. svijetao dan poslije zore'), a u poljskom u frazemu *do białego dnia (rana)* ('do zalaska sunca, do zore') u kojima se bijela boja veže uz svjetlost dana, uz zoru, uz prijelaz iz noći u dan. Takvu povezanost, iako bez samog leksema *dan* uočavamo i u poljskom frazemu *biały mazur* kojim se označava zadnji ples (mazurka) na zabavi (koji se pleše u zoru). Sama bijela boja, shvaćena kao odsutnost boje, simbolizira prozirnost, iskrenost i istinu (Colin 2004:37) pa kombinacija bijele boje i leksema *dan* u frazemima oba jezika omogućuju i upućivanje na to da je nešto učinjeno javno i otvoreno, da je nešto očito, da nije tajna. Vidljivo je to u poljskom frazemu *w biały dzień* ('ne skrivajući se, svima na vidiku, javno, otvoreno') koji se značenjski podudara s hrvatskom frazemima *u po bijela dana* i *usred bijela dana*, te u poljskom *rozbój w biały dzień* ('javno, očigledno izrabljivanje') i hrvatskom frazemu *iznijeti što na bijeli dan* ('objelodaniti, objaviti što').

2. Hrvatske i poljske frazeme u kojima simbolika boje nije presudna svrstavamo također u nekoliko podskupina:

2.1. Bijela se boja, kao i crna, javlja u oba jezika u poredbenim frazemima. Poredbeni frazemi upućuju s jedne strane na izrazitu bijelu boju nečega, kao u poljskim frazemima *biały jak śnieg*, *biały jak mleko*, *biały jak alabaster* za koje u hrvatskom pronalazimo ekvivalente za prva dva navedena poljska frazema: *bijel kao snijeg*, *bijel kao mlijeko*. S druge pak strane bijela boja u poredbenim frazemima označava izrazitu bljedoću lica uzrokovanu bolešću ili umorom, kao u semantički ekvivalentnim frazemimam: *ktoś <jest> biały (blady) jak kreda* i *bijel (blijed) kao kreda* sa značenjem 'jako blijed'. Istog značenja su i poljski frazemi: *ktoś <jest> biały (blady) jak ściana*, *ktoś <jest> biały (blady) jak papier*, *ktoś <jest> biały (blady) jak płótno*, *ktoś <jest> biały (blady) jak chusta*, *ktoś <jest> biały (blady) jak śmierć* itd. koji u hrvatskom značenjski odgovaraju frazemima *blijed kao zid*, *blijed kao platno*, *blijed kao krpa*, *blijed kao smrt* itd., koji ne sadrže sastavnicu *bijel* nego *blijed*, koja se u poljskim primjerima javlja kao varijantna sastavnica. Međutim, u hrvatskom jeziku postoji frazem *bijel kao inje* kojim se označava boja kose pa se javlja u značenju 'sijed', dok se u tom značenju u poljskom koristi poredba *biały jak gołąb*.

2.2. U hrvatskim frazemima *bijela (sijeda) brada* ('star čovjek') i *bijele godine* ('starost') bijela se boja konotira sa starošću, a u pozadinskoj slici im je bijela (ili siva) boja sijede kose. Bijela

kosa i zrele godine često upućuju i na ugled i mudrost (Colin 2004:37) kao u prvom značenju frazema *bijela glava* ('1. pametna, iskusna osoba 2. sijeda glava'). U poljskim frazeološkim rječnicima nisu potvrđeni frazemi sa sastavnicom bijele boje koje bismo mogli uključiti u koncept starosti i/ili mudrosti. Pietrzak-Porwisz (2006:143) i Szczek (2013:290) navode međutim svezu *aż do białej skroni* kao metonimični izraz u značenju 'do duboke starosti'.

2.3. I u poljskom i u hrvatskom jeziku postoje frazemi u čijoj je pozadinskoj slici bijela boja snijega. U poljskom jeziku nalazimo frazem *biała śmierć*⁴³ koji označava snijeg i led koji ugrožavaju život. U hrvatskom se jeziku frazem jednakih sastavnica *bijela smrt* javlja u nešto drugačijem značenju – smrti prouzročene smrzanjem. U poljskom se zimske sportove, osobito skijanje naziva *białe szaleństwo*, a u hrvatskom postoji i frazem *doći (osvanuti) na bijelom konju* ('doći sa snijegom').

2.4. Pojedini frazemi motivirani su bijelom bojom odjeće koju određene skupine ljudi nose. Bijela se boja u poljskom jeziku veže uz bijelu boju odjeće osoblja u zdravstvenim ustanovama, što je vidljivo u frazemima *biały personel* kojim se označavaju zaposlenici zdravstvenih ustanova i *biała niedziela*⁴⁴ ('nedjelja tijekom koje liječnici pregledavaju ljude sa zdravstvenim problemima, osobito one koji žive daleko od zdravstvenih ustanova'). Pietrzak-Porwisz (2006:141) navodi i svezu *biały marsz* kojom se označava marširanje zaposlenika zdravstvenih ustanova u znak protesta. U pozadinskoj slici frazeološke sveze *bijeli ovratnik/białe kołnierzyki*⁴⁵ je stereotipna odjeća zaposlenika koji se bave uredskim poslovima – poslovno odijelo s kravatom i bijelom košuljom, a označava čovjeka koji se bavi poslom koji zahtijeva više obrazovanje ili stručne kvalifikacije.

2.5. Sljedeću podskupinu čine frazemi sa sastavnicom bijele boje koji se ne mogu svrstati u veće značenjsko područje. To su potpuno ekvivalentni frazemi *książę na białym koniu* i *princ na bijelom konju* koji se javljaju u dva značenja: 1. idealni ljubavni partner i 2. spasitelj te *czekać na księcia na białym koniu* i *čekati princa na bijelom konju* u značenju 'čekati idealnog

⁴³ Ova sveza u poljskom jeziku označava i 'kokain'

⁴⁴ U hrvatskom *Bijela nedjelja* (ili *Mali Uskrs*) označava prvu nedjelju nakon Uskrsa. Naziv potječe vjerojatno od običaja nošenja bijelih halja u vrijeme krštenja ili nakon krštenja odraslih tijekom vazmenog bdijenja. Usp. Colin (2004:37). Prema Szczek (2013:290) i u poljskom jeziku se ova sveza rabi u ovom značenju, iako to nije potvrđeno u pregledanim frazeološkim rječnicima.

⁴⁵ Ova sveza nije potvrđena u pregledanim hrvatskim i poljskim frazeološkim rječnicima.

budućeg supruga'. Motivaciju za ove frazeme možemo naći s jedne strane u bajkama u kojima je princ na bijelom konju uvijek spasitelj djevojke u nevolji ili u pučkoj tradiciji gdje je oličenje idealnog ljubavnog partnera kojeg se uglavnom dugo iščekuje (Vidović Bolt 2011:58). Prema Pintarić (2010:47) bijeli konj simbolizira dobrotu, a princ bogatstvo. U ovu skupinu možemo ubrojiti i ekvivalentne frazeme *widzieć białe myszki* i *widjeti białe miśwe* značenja: 'imati halucinacije, obično u stanju pripitosti' te *biały kruk* i *bijela vrana* koji označavaju veliku rijetkost, nešto vrlo neobično, veliki izuzetak, s tim da se u poljskom ovim frazemom uglavnom označava vrlo rijetku knjigu dok se u hrvatskom jeziku odnosi na osobu koja je izuzetak u svojoj okolini i negativno je obojen.

2.6. Posljednja podskupina objedinjuje frazeme specifične za svaki jezik koji se ne daju objediniti u zajednički koncept, a u kojima nije presudna simbolika bijele boje, nego njezina vizualna uloga. Bijela se boja u poljskom jeziku veže uz teške droge koje su najčešće bijele boje, osobito uz kokain pa se gore već spomenuti frazem *biała śmierć* javlja i u značenju 'kokain', kao i sveza *biały proszek*. Specifičnost poljskog jezika, u usporedbi s hrvatskim, je i sveza *biała gorączka* koja se koristi kao naziv za bolest delirium tremens. Simptomi te bolesti su vjerojatno motiv za nastajanje frazema: *doprowadzać kogoś do białej gorączki* ('razljutiti, rasrditi koga') i *dostawać białej gorączki* ('rasrditi, razljutiti se'). Valja u ovoj skupini spomenuti i poljske frazeme *posłać kogoś na białe niedźwiedzie* ('poslati nekoga na daleki sjever, na Sibir') te hrvatske frazeme *ne pomoliti ni <bijela> zuba* ('ne govoriti ni riječi') i *i bijelo ispod nokta (ispod nokata, pod noktom, pod noktima)* u značenju 'sve'.

5.3. CRNA I BIJELA BOJA KAO SASTAVNICE FRAZEMA

U poljskom i hrvatskom jeziku postoji nekoliko frazema u kojima se kao sastavnice javljaju i crna i bijela boja. Ove dvije akromatske boje su u ljudskom poimanju boja suprotstavljene jedna drugoj, zbog čega su u frazemima pogodne za izražavanje kontrasta i isticanja suprotnosti. Na antonimiji crne i bijele, koja se uglavnom izjednačava s ocjenjivanjem koga ili čega kao dobro ili zlo, moguće je dakle graditi značenje frazema. Semantički podudarni su frazemi *ani czarno, ani biało* i *ni białe ni czarne* kojima označavamo da je nešto neodređeno, neodlučno. Semantičku ekvivalenciju nalazimo i u frazemima *czarno na białym* i *crno na bijelo (na bijelom, na bijelu)* u značenju 'napismeno, jasno, nesumnjivo', a

kojima se izražava izričitost i istinitost čega. U poljskom postoji frazemi (*z*)*robić z czarnego biale* (obrtati stvari, predstavljati što lažnim) koji se u značenju djelomično poklapa s hrvatskim frazemom *proглашавати/proglasiti crno za bijelo (bijelim)* ('svjesno prikazivati/prikazati što lažnim, lažno tvrditi'). U hrvatskom postoji još nekoliko frazema koji imaju i crnu i bijelu boju kao sastavnicu, a za koje nisu pronađeni poljski ekvivalenti s obje boje kao sastavnice: *čuvati (ostavljati, skupljati) bijele novce za crne dane* ('štedjeti, ostavljati na stranu za slučaj potrebe'), *ne reći (ne odgovarati i sl.) ni crne ni bijele* ('ne progovoriti, ne dati svoje mišljenje, šutjeti'), *od crna učiniti bijelo* ('htjeti nemoguće, pokušati izvesti nemoguće') te *preklapati i crno i bijelo* ('svašta govoriti').

6. EKVIVALENTNOST

Kada govorimo o ekvivalentnosti frazema onda mislimo na stupanj njihove podudarnosti u različitim jezicima. Utvrđivanje te podudarnosti olakšava proučavanje, usvajanje, ali i prevođenje frazema (Vidović Bolt 2011:140). Upravo za prevoditelje frazemi često predstavljaju poseban problem jer zbog njihovih obilježja (desemantizacija, slikovitost, metaforičnost itd.) doslovan prijevod frazema nije moguć (Kurtović Budja/Vidović Bolt 2013:159). Budući da se frazeme može analizirati s različitih aspekata – strukturnih i semantičkih – razlikujemo nekoliko stupnjeva ekvivalencije. Osnovni tipovi frazemske ekvivalencije su: 1) *potpuna ekvivalencija*, kada se frazemi međusobno podudaraju u leksičkom sastavu, gramatičkoj strukturi, značenju, slici i stilu te 2) *djelomična ekvivalencija*, kada se frazemi međusobno „minimalno“ razlikuju u leksičkom i gramatičkom sastavu (Vidović Bolt 2009:178 prema Fink 1994:144)⁴⁶. U dvojezičnim rječnicima se međutim često navode i frazemi koji se razlikuju u slici, a ponekad i u strukturi, ali koji imaju identično značenje (ibid.). Prema navedenom kriteriju oni nisu ni potpuno ni djelomično ekvivalentni, ali olakšavaju razumijevanje, a ponekad i prevođenje frazema. U ovom radu želimo dati samo kratak pregled potpuno i djelomično ekvivalentnih frazema u poljskom i hrvatskom jeziku. Potpuno ekvivalentnima smatramo one frazeme koji imaju istu gramatičku strukturu, isto značenje, istu sliku i stil te isti leksički sastav pri čemu ne uzimamo u obzir eventualnu razliku u varijantnim i/ili fakultativnim sastavnicama koje u ovom popisu i ne navodimo. Djelomično

⁴⁶ Za drugačije određivanje ekvivalencijskih odnosa vidi Profaca (2005) i Škara (1995).

ekvivalentnima smatramo one frazeme koji imaju istu sliku i značenje, a koji se u većoj ili manjoj mjeri razlikuju samo u leksičkom sastavu i/ili gramatičkoj strukturi. U prvom stupcu navodimo poljske frazeme, u drugom njima potpuno ili djelomično ekvivalentne frazeme, a u trećem njihovo značenje.

6.1. POTPUNO EKVIVALENTNI FRAZEMI U POLJSKOM I HRVATSKOM JEZIKU

czarna msza	crna misa	satanistički obred koji se služi u čast Sotone
czarny piątek	crni petak	jako nesretan dan
czarne myśli	crne misli	velike, teške brige, zle slutnje
czarna giełda	crna burza	ilegalna trgovina
czarny rynek	crno tržište	ilegalno tržište
czarna lista (księga)	crna lista (knjiga)	popis nepoželjnih ljudi ili stvari
czarny humor	crni humor	zajedljiv, sarkastičan humor
czarna śmierć	crna smrt	kuga
patrzyć przez czarne okulary	gledati kroz crne naočale	biti pesimističan
czarna owca	crna ovca	osoba koja negativno odudara od sredine, koja posramljuje svoju okolinu/obitelj izuzetak;
czarny jak noc	crn kao noć	izrazito crn
czarny jak węgiel	crn kao ugljen	izrazito crn
czarny jak kruk	crn kao gavran	izrazito crn
czarny jak sadza	crn kao gar	izrazito crn
czarny jak smoła	crn kao katran	izrazito crn
czarny koń	crni konj	osoba ili predmet koji neočekivano pobjeđuje, koji se pokazuje boljim od favorita
na czarno	na crno	ilegalno, na nezakonit način
pracować na czarno	raditi na crno	ilegalno, na nezakonit način raditi
zatrudniać kogoś na czarno	zaposliti koga na crno	ilegalno, na nezakonit način zaposliti koga
biały jak śnieg	bijel kao snijeg	izrazito bijel
biały jak mleko	bijel kao mlijeko	izrazito bijel
biała niedziela	Bijela nedjelja	prva nedjelja nakon Uskrsa ⁴⁷
książę na białym koniu	princ na bijelom konju	1. idealni ljubavni partner i 2. spasitelj
czarno na białym	crno na bijelom	'napismeno, jasno, nesumnjivo'

⁴⁷ Iako postoji razlika u pravopisu, tj. pisanje velikim početnim slovom u hrvatskoj inačici, ipak se smatraju potpuno ekvivalentnim frazemima. Trema ipak imati na umu, da su frazemi samo u navedenom značenju ekvivalentni, dok poljski frazem može imati i drugo značenje: 'nedjelja tijekom koje liječnici pregledavaju ljude sa zdravstvenim problemima, osobito one koji žive daleko od zdravstvenih ustanova'

6.2. DJELOMIČNO EKVIVALENTNI FRAZEMI U POLJSKOM I HRVATSKOM JEZIKU

zostawić <i>coś</i> na czarną godzinę	ostaviti za crne dane	štedjeti za slučaj potrebe
malować (przedstawiać, widzieć) <i>coś</i> w czarnych barwach	prikazivat/prikazati (slikati/naslikati) <i>koga, što</i> u crnim bojama	loše prikazati koga što, loše govoriti o komu
patrzeć czarno na świat	gledati crno	'biti pesimističan, negativno gledati na stvari
<i>nad kimś, nad czymś</i> gromadzą się czarne chmury	crni oblaci nadvijaju se <i>nad kim, nad čim</i>	predstoji komu velika nesreća, velika opasnost
w biały dzień	usred bijela dana	'ne skrivajući se, svima na vidiku, javno, otvoreno
białe koltierzyki	bijeli ovratnik	čovjek koji se bavi poslom koji zahtijeva više obrazovanje ili stručne kvalifikacije
widzieć białe myszki	vidjeti bijele miševe	imati halucinacije, obično u stanju pripitosti
ani czarno, ani biało	ni bijele ni crne	neodređeno, ni ovako ni onako

6.3. LAŽNI PRIJATELJI

Pojedini parovi frazema nam se po svojoj strukturi, leksičkom sastavu i/ili slici na prvi pogled mogu činiti ekvivalentnima, iako to nisu jer im se razlikuje značenje. Sakupljena građa potvrđuje postojanje nekoliko takvih parova. Poljski frazem *(z)robić z czarnego białe* ('obrtati stvari, predstavljati što lažnim') usprkos sličnom leksičkom sastavu nema isto značenje kao hrvatski frazem *od crna učiniti bijelo* ('htjeti nemoguće, pokušati izvesti nemoguće'). Leksički, strukturno i po slici identični frazemi *biały kruk* i *bijela vrana* u oba jezika označavaju veliku rijetkost, nešto vrlo neobično, veliki izuzetak, ali se u poljskom ovim frazedom uglavnom označava vrlo rijetku knjigu dok se u hrvatskom jeziku odnosi na osobu koja se negativno ističe u svojoj okolini. Dakle, isti frazem u poljskom ima pozitivnu konotaciju, dok je u hrvatskom jeziku negativno obojen. Poljski frazem *czarna dziura* označava razdoblje povijesti ocijenjeno negativno, koje se nerado pamti, dok ista sintagma u hrvatskom jeziku, *crna rupa*, označava astrološki pojam, tj. nebesko tijelo velike gravitacijske sile. Poljski frazem *czarna strona czego* ('zla, neugodna, štetna strana čega') također nije semantički podudaran hrvatskom frazemu *crna strana* ('najosjetljivije mjesto, slaba strana').

Isto tako, strukturno i leksički identične sveze riječi: *crna magija* i *czarna magia* nemaju isto značenje: u hrvatskom dolazi u značenju 'zla, loša magija', a u poljskom označava 'nešto potpuno nerazumljivo ili nepoznato za nekoga'. Značenjski se ne podudara ni frazemski par *biała śmierć/bijela smrt* koji u poljskom ima dva značenja: 1. 'snijeg i led koji ugrožavaju život', 2. kokain, a u hrvatskom samo jedno: 'smrt prouzročena smrzavanjem', koje se ne podudara niti sa jednim poljskim značenjem.

7. ZAKLJUČAK

Analiza frazema koji u svom sastavu imaju pridjevski naziv za crnu i/ili bijelu boju provedena je na više razina odnosno s više različitih aspekata. Korpus je obuhvaćao 159 frazema, od čega 83 hrvatska i 76 poljskih. Najveći broj frazema, ukupno 95, sadržava crnu boju kao sastavnicu, dok se bijela boja kao sastavnica pojavljuje u 54 frazema obrađenog korpusa. Građa sadržava i 10 frazema koji u svom sastavu imaju naziv i za crnu i za bijelu boju.

Strukturnom analizom utvrđeno je da se poljski i hrvatski frazemi sa sastavnicom crne i/ili bijele boje pojavljuju u sva tri strukturna oblika prema opsegu frazema pri čemu frazemi sa strukturom sveze riječi sa 145 potvrđenih primjera čine najbrojniju skupinu, dok strukturu rečenice ima 12, a fonetske riječi samo dva frazema. S obzirom na vrstu veze koja se ostvaruje među sastavnicama sa strukturom sveze riječi potvrđen je znatno veći broj frazema, ukupno 141, sa sastavnicama u zavisnoj vezi (73 imenička, 42 glagolska, 24 pridjevskih i 2 priložna frazema), dok samo četiri frazema spadaju u sintaktičku vezu nezavisnog tipa. Daljnjim propitivanjem leksičkog sastava, tj. varijantnosti frazema, potvrđeno je postojanje leksičkih, gramatičkih i kvantitativnih varijanata, ali i kombinacije različitih vrsta varijanata, dok je propitivanjem paradigmatičnosti poljskih i hrvatskih frazema sa sastavnicom crne i/ili bijele boje potvrđeno postojanje sve tri vrste paradigmatičnosti. Najmanje je frazema nulte paradigmatičnosti (15), dok su frazemi djelomične (79) i potpune paradigmatičnosti (65 frazema) zastupljeni u približno jednakom broju.

Sintaktička je analiza pokazala da pojedini frazemi mogu vršiti više različitih funkcija u rečenici. Imenički frazemi prema kategorijalnom značenju u rečenici mogu vršiti funkciju subjekta, objekta ili imenskog predikata. Glagolski se frazemi u rečenicu uvrštavaju u funkciji predikata, a pridjevski u funkciji imenskog predikata, dok se priložni frazemi u rečenicu uvrštavaju u funkciji priložne oznake. Frazemi rečenične strukture s crnom i/ili bijelom bojom kao sastavnicom se u kontekst uključuju uvrštavanjem u druge rečenice.

Semantičkom analizom je najprije utvrđen stupanj desemantizacije frazema. Korpus sadrži 84 potpuno desemantiziranih i 75 djelomično desemantiziranih frazema. Posebna pažnja je zatim posvećena simbolici crne i bijele boje. Naime, obje boje nose bogatu simboliku, što u većoj ili manjoj mjeri može utjecati na formiranje značenja frazema, na njegovu pozitivnu ili

negativnu konotaciju. Konceptualnom analizom, koja se nadovezuje na semantičku, frazemi su razvrstani u koncepte, tj. tematsko-značenjska područja, ovisno o tome koliko je i kako simbolika boje motivirala značenje samog frazema, odnosno kako je zadržana vizualna uloga same boje. Analizom je utvrđeno da se značenja i konteksti u kojima se javljaju crna i bijela boja u frazemima poljskog i hrvatskog jezika u velikoj mjeri podudaraju. Razlog tome može biti geografska blizina ovih dviju zemalja ili pak pripadanje istom kulturnom krugu. Crna i bijela boja u frazemima obaju jezika imaju slične konotacije, ali i prototipove s kojima se povezuju (npr. katran, snijeg, dan, noć). Frazemi koji kao sastavnicu imaju crnu boju značenjski nose uglavnom negativan predznak, dok su frazemi s bijelom bojom kao sastavnicom uglavnom neutralno obojeni. Zanimljivo je da ista boja može označavati i suprotstavljene pojave pa se tako bijela boja javlja i kao simbol javnosti i otvorenost, tj. nečega svima poznatog, ali i kao simbol nepoznatog i neistraženog. U frazemima koji imaju i crnu i bijelu boju kao sastavnicu, semantički talog i značenje frazema se grade na antonimijskom odnosu ovih boja. Analiza je pokazala da se crna i bijela boja često javljaju kao sastavnice frazema, pri čemu je potvrđeno više primjera za crnu boju.

Propitivanje ekvivalencijskih odnosa rezultiralo je podjelom frazema u dvije temeljne skupine prema stupnju ekvivalentnosti: potpuno ekvivalentne i djelomično ekvivalentne frazeme. U korpusu su potvrđena 24 para potpuno ekvivalentnih frazem, dok je u skupinu djelomično ekvivalentnih svrstano osam parova. Posebno je izdvojeno šest parova tzv. lažnih prijatelja – frazemi koji se po svojoj strukturi, leksičkom sastavu i/ili slici potpuno ili djelomično podudaraju, ali nisu ekvivalentni jer se razlikuju u značenju.

8. POPIS FRAZEMA SA SASTAVNICOM CRNE I/ILI BIJELE BOJE

Popis frazema prikazan u ovom radu ne slijedi uobičajena pravila frazeografske obrade. Naime, u popisu nije zabilježena nadnatuknica (noseća komponenta frazema) koja je uobičajeno otisnuta debelim verzalnim slovima iznad frazemske natuknice. U ovom popisu frazemske su natuknice poredane abecednim redoslijedom prema prvom slovu prve frazemske sastavnice i otisnute su debelim slovima. Nakon frazemske natuknice slijedi opis značenja frazema. Ovakav je prikaz odabran zbog preglednosti, a s obzirom na ograničen broj frazema obrađenih u radu, pronalazak određenog frazema u popisu ne bi trebao biti otežan ovakvim prikazom.

Zamjenice koje su unutar frazemske natuknice ispisane kosim slovima (**granulo kome crno sunce**) označavaju rekciju i nisu frazeološke komponente. U okruglim zagradama se navode varijantne sastavnice koje su međusobno zamjenjive (**bijel (blijed) kao kreda**), dok se fakultativne varijante navode u izlomljenim zagradama (**biti pod <crnom> zemljom**). U kosim zagradama se iza značenja frazema navode dodatne informacije kada je to potrebno (**bijela vrana** – velika rijetkost, nešto vrlo neobično, veliki izuzetak /o osobi/).

.

8.1. POPIS HRVATSKIH FRAZEMA

B

baviti se (predati se) crnim mislima – razmišljati o teškim, zlokočnim stvarima

bijela glava – 1. pametna, iskusna osoba, 2. sijeda glava

Bijela nedjelja – prva nedjelja nakon Uskrsa

bijela (sijeda) brada – star čovjek

bijela smrt – smrt prouzročena smrzanjem

bijela vrana – velika rijetkost, nešto vrlo neobično, veliki izuzetak /o osobi/

bijel (bijeli) dan – 1. dan općenito, 2. svijetao dan poslije zore

bijel (blijed) kao kreda – jako blijed

bijeće godine – starost

bijeli ovratnik – čovjek koji se bavi poslom koji zahtijeva više obrazovanje ili stručne kvalifikacije

bijeli svijet – daleki, nepoznati, tuđi krajevi

bijel kao snijeg – sasvim bijel

bijel kao mlijeko – sasvim bijel

bijel kao inje – sijed

biti crne sreće – ne imati sreće

<biti> dužan i crno iza nokta – (biti) predužen

biti na crnoj listi – biti sumnjiv, nepoželjan, biti u nemilosti

biti pod <crnom> zemljom – biti mrtav

biti zapisan (upisan) u crnoj knjizi (u crnu knjigu) – biti sumnjiv, nepoželjan, biti u nemilosti

bježati (ići, otići) preko <bijela> svijeta – otići/odlaziti daleko od kuće, u nepoznat svijet

C

crna burza – tajna, nezakonita trgovina

crna godina – 1. mučan, težak život, 2. loša, bezuspješna godina

crna lista (knjiga) – popis nepoželjnih ljudi ili stvari

crna magija – zla, loša magija

crna misa – satanistički obred koji se služi u čast Sotone

crna ovca – osoba koja negativno odudara od sredine svojim svojstvima i/ili postupcima, izuzetak; osoba koja posramljuje svoju okolinu, svoju obitelj

crna rupa – nebesko tijelo velike gravitacijske sile

crna smrt – kuga koja se kao epidemija pojavila u srednjovjekovnoj Europi

crna strana – najosjetljivije mjesto, slaba strana

crna škola – teološka srednja škola

crne misli – velike, teške brige, zle slutnje

crne slutnje – predosjećaj nesreće

crni andeo – loše, zlo biće

crni dan – nesretan dan, nesreća

crni đak – klerik, učenik katoličkog sjemeništa

crni fond – 1. novac potajno prikupljen za nezakonite poslove, 2. novac koji se čuva za teška vremena

crni hljeb – mučno stečena ili slaba zarada

crni humor – zajedljiv, sarkastičan humor
crni konj - osoba ili predmet koji neočekivano pobjeđuje, koji se pokazuje boljim od favorita

crni oblaci nadvijaju se (skupljaju se, vise i dr.) nad kim čim – predstoji komu velika nesreća, veliko zlo; prijeti komu velika opasnost

crni petak – jako nesretan dan

crn kao noć – izrazito crn

crn kao ugljen – izrazito crn

crn kao gavran – izrazito crn

crn kao gar – izrazito crn

crn kao katran – izrazito crn

crno na bijelo (na bijelom, na bijelu) – napismeno, jasno, nesumnjivo

crno (slabo, loše i sl.) se piše *komu* – prijeti komu nesreća, zlo

crno tržište – ilegalno tržište

Č

čekati princa na bijelom konju – čekati idealnog budućeg supruga

čovjek crna obraza – nečastan, nepošten čovjek

čuvati (ostavljati, skupljati) bijele novce za crne dane – štedjeti, ostavljati na stranu za slučaj potrebe

D

doći (osvanuti) na bijelom konju – doći sa snijegom

dopasti crna ruha – žaliti koga nakon smrti

G

gledati crno – biti pesimističan, negativno gledati na stvari

gledati koga bijelo – gledati koga s nerazumijevanjem

gledati <na> što kroz crne naočale – biti pesimističan

granulo kome crno sunce – doživjeti nesreću, pretrpjeti veliki gubitak

I

i bijelo ispod nokta (ispod nokata, pod noktom, pod noktima) – sve

iznijeti što na bijeli dan – objelodaniti, objaviti što

M

metnuti (uvaliti) komu crn komad (kolač) u torbu – podvaliti komu što, napraviti komu zlo

N

na crno – ilegalno, na nezakonit način

ne pomoliti ni <bijela> zuba – ne govoriti ni riječi

ne reći (ne odgovarati i sl.) ni crne ni bijele – ne progovoriti, ne dati svoje mišljenje, šutjeti

ni bijele ni crne – neodređeno, neodlučno

<ni> koliko (što) je crna (crnoga, crno) pod noktom (ispod nokta, iza nokta) – ništa, nimalo

O

obući se (zaviti se) u crno – biti u žalosti zbog čije smrti

od crna učiniti bijelo – htjeti nemoguće, pokušati izvesti nemoguće

ostaviti za crne dane – štedjeti za slučaj potrebe

otići pod <crnu> zemlju – umrijeti, biti mrtav

otjerati (poslati) koga u (pod) <crnu> zemlju – prouzrokovati čiju smrt

P

pokrila koga <crna> zemlja – umrijeti, biti mrtav

pomiriti (sastaviti, složiti) koga sa <crnom> zemljom – ubiti koga

preklapati i crno i bijelo – svašta govoriti

prikazivati/prikazati (naslikati/slikati) koga, što u crnim bojama – loše prikazati koga što, loše govoriti o komu

princ na bijelom konju – 1. idealni ljubavni partner, 2. spasitelj

proglašavati/proglasiti crno za bijelo (bijelim) – svjesno prikazivati/prikazati što lažnim, lažno tvrditi

R

raditi (nabaviti, zaposliti itd.) na crno – ilegalno, na nezakonit način raditi, nabaviti što, zaposliti koga itd.

S

<sve> je komu crno – biti pesimističan, negativno gledati na stvari

U

u po bijela dana – ne skrivajući se, svima na vidiku, javno, otvoreno

usred bijela dana – ne skrivajući se, svima na vidiku, javno, otvoreno

V

vidjeti bijele miševe – imati halucinacije, obično u stanju pripitosti

vidjeti <sve> crno – biti pesimističan, negativno gledati na stvari

Z

zaviti/zavijati u crno koga – ražalostiti koga prouzročivši čiju smrt

8.2. POPIS POLJSKIH FRAZEMA

A

ani czarno, ani bialo – neodređeno, neodlučno

aż do bialej skroni – do duboke starosti

B

bać się <nawet> czarnej krowy – jako se bojati

biala (czysta) karta – nešto još nedefinirano, o čemu će tek budućnost odlučiti

biala niedziela – 1. nedjelja tijekom koje liječnici pregledavaju ljude sa zdravstvenim problemima, osobito one koji žive daleko od zdravstvenih ustanova, 2. prva nedjelja nakon Uskrsa

biala śmierć – 1. snijeg i led koji ugrožavaju život, 2. kokain

biale kolnierzyki – ljudi koji se bave poslom koji zahtijeva više obrazovanje ili stručne kvalifikacije

białe plamy – 1. nepoznata, neistražena mjesta, 2. nepoznati, nejasni podaci, osobito iz područja povijesti i politike

białe szaleństwo – zimski sportovi, osobito skijanje

biały jak śnieg – sasvim bijel

biały jak mleko – sasvim bijel

biały jak alabaster – sasvim bijel

biały jak gołąb – sjić

biały kruk – velika rijetkost, nešto vrlo neobično, veliki izuzetak /o knjizi/

biały marsz – marširanje zaposlenika zdravstvenih ustanova u znak protesta

biały mazur – zadnji ples (mazurka) na zabavi (koji se pleše u zoru)

biały personel – zaposlenici zdravstvenih ustanova

biały proszek – kokain

C

czarna dziura – razdoblje povijesti ocijenjeno negativno, koje se nerado pamt

czarna giełda – tajna, nezakonita trgovina

czarna godzina – 1. trenutak ili dani pred vlastitu smrt ili smrt bliske osobe, 2. razdoblje najvećih poteškoća, nesreće, problema (posebice materijalnih)

czarna lista (księga) – popis nepoželjnih ljudi ili stvari

czarna magia – nešto potpuno nerazumljivo ili nepoznato za nekoga

czarna melancholia – stanje duboke psihičke depresije

czarna msza – satanistički obred koji se služi u čast Sotone

czarna (parszywa) owca – osoba koja negativno odudara od sredine svojim svojstvima i/ili postupcima, izuzetak; osoba koja posramljuje svoju okolinu, svoju obitelj

czarna praca (robota) – težak, loše plaćen, često fizički posao

czarna reakcja – ljudi koji imaju krajnje reakcionarne nazore; krajnje nazadnjaštvo

czarna rozpacz – velik, ogroman očaj, jad

czarna strona czego – zla, neugodna, štetna strana čega

czarna śmierć – kuga koja se kao epidemija pojavila u srednjovjekovnoj Europi

czarne bractwo – isusovački red

czarne myśli – velike, teške brige, zle slutnje

czarne podniebienie – zla, zlobna, neiskrena osoba

czarno na białym – napismeno, jasno, nesumnjivo

czarny charakter – 1. zao, neiskren, dvoličan čovjek, 2. literarni ili filmski lik takvih karakternih osobina

czarny czwartek (piątek) – nesretan dan, dan povezan s tragičnim događajima

czarny humor – zajedljiv, sarkastičan humor

czarny jak noc – izrazito crn

czarny jak węgiel – izrazito crn

czarny jak kruk – izrazito crn

czarny jak sadza – izrazito crn

czarny jak heban – izrazito crn

czarny jak smoła – izrazito crn

czarny koń – osoba ili predmet koji neočekivano pobjeđuje, koji se pokazuje boljim od favorita

czarny robotnik – fizički radnika koji obavlja težak, prljav i slabo plaćen posao

czarny rynek – ilegalno tržište

czarny scenariusz – pesimistična, turobna vizija čega

czekać na księcia na białym koniu – čekati idealnog budućeg supruga

D

dać komuś czarną polewkę – odbiti udvarača, odbiti čiju prošnju

do białego dnia (rana) – do zalaska sunca, do zore

doprowadzać kogoś do białej gorączki – razljutiti, rasrditi koga

dostać czarną polewkę – biti odbijen

dostawać białej gorączki – rasrditi se, razljutiti se

E

gromadzą się czarne (ciemne) chmury nad kimś, nad czymś – predstoji komu velika nesreća, veliko zlo; prijetoj komu velika opasnost

K

książę na białym koniu – 1. idealni ljubavni partner, 2. spasitelj

ktoś <jest> biały (blady) jak kreda – jako blijed

ktoś <jest> biały (blady) jak ściana – jako blijed

ktoś <jest> biały (blady) jak papier – jako blijed

ktoś <jest> biały (blady) jak płótno – jako blijed

ktoś <jest> biały (blady) jak chusta – jako blijed

ktoś <jest> biały (blady) jak śmierć – jako blijed

ktoś ma czarne podniebienie – o komu jako zlom, lošem, groznom, zlobnom

M

malować (przedstawiać, widzieć) coś w czarnych barwach (kolorach) – loše prikazati koga što, loše govoriti o komu

N

na czarno – ilegalno, na nezakonit način

nosić się na czarno – nositi crnu odjeću u znak žalovanja

P

patrzeć czarno na świat – biti pesimističan, negativno gledati na stvari

patrzeć przez czarne okulary – biti pesimističan

posłać kogoś na białe niedźwiedzie – poslati nekoga na daleki sjever, na Sibir

pracować na czarno – raditi na crno

R

rozbój w biały dzień – javno, očigledno izrabljivanje

W

w biały dzień – ne skrivajući se, svima na vidiku, javno, otvoreno

widzieć białe myszki – imati halucinacije, obično u stanju pripitosti

Z

zatrudniać kogoś na czarno – zaposliti koga na crno

zostawić (odłożyć) coś na czarną godzinę – štedjeti za slučaj potrebe

(z)robić z czarnego białe – obrtati stvari, predstavljati što lažnim

Literatura

- Fink, Željka (1999). *Uzvični frazemi-replike kojima se izražava čuđenje* [u:] Badurina, Lada / Ivanetić, Nada / Pritchard, Boris / Stolac, Diana (ur.). *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike*. Zagreb-Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku (str. 221-224)
- Fink, Željka (2000). *Tipovi frazema-fonetskih riječi* [u:] Stolac, Diana (ured.). *Riječki filološki dani. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 3. do 5. prosinca 1998.* Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci (str. 93-103)
- Fink, Željka (2009). *Komponenta 'svijeća' u hrvatskim frazemim (u usporedbi s nekim slavenskim i neslavenskim jezicima)* [u:] Bunčić, Daniel / Golubović, Biljana (ured.). *Südslavishe Phraseologie* (www.suedslavistik-online.de, pregledano 11.11.2013.)
- Fink-Arsovski, Željka (2002). *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF press
- Fink Arsovski, Željka / Kovačević, Barbara / Hrnjak, Anita (2010). *Bibliografija hrvatske frazeologije*. Zagreb: Knjigra
- Fleischer, Wolfgang (1982). *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut Leipzig
- Hrnjak, Anita (2002). *Crno-bijeli svijet frazeologije (na materijalu hrvatskih i ruskih frazema)* [u:] Stolac, Diana / Ivanetić, Nada / Pritchard, Boris (ur.). *Primijenjena lingvistika u Hrvatskoj – izazovi na početku XXI. stoljeća: zbornik*. Zagreb-Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku (str. 203-209)
- Ivanetić, Nada (2002). *More u frazeologiji* [u:] Fluminensia, Vol 14 No 1 (str. 67-84) (www.hrcak.srce.hr, pregledano 12.12.2013.)
- Ivanetić, Nada (2005). *Frazemska intertekstualnost i njezina recepcija* [u:] Granić, Jagoda (ur.). *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike: zbornik*. Zagreb-Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku (str. 345-355)

- Kolenić, Ljiljana (1999). *Kako prepoznati frazem* [u:] Badurina, Lada / Ivanetić, Nada / Pritchard, Boris / Stolac, Diana (ur.). *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike*. Zagreb-Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku (str. 377-381)
- Kovačević, Barbara / Mihaljević, Milica (2005). *Frazemi u publicističkome funkcionalnom stilu (modifikacija, kontaminacija i transformacija frazeološke strukture)* [u:] Granić, Jagoda (ur.). *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike: zbornik*. Zagreb-Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku (str. 393-404)
- Kurtović Budja, Ivana / Vidović Bolt, Ivana (2013). *Translatološke realizacije dijalektnih frazema* [u:] Sesar, Dubravka (ured.). *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim III*. Zagreb: FF press (str. 159-165)
- Lewicki, Andrzej Maria (1982). *O motywacji frazeologizmów* [u:] Basaj, Mieczysław / Rytel-Kuc, Danuta (ured.). *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej I*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich (str. 33-47)
- Lewicki, Andrzej Maria / Pajdzińska, Anna (2001). *Frazeologia* [u:] Bartmiński, Jerzy (ured.). *Współczesny język polski*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (str. 315-333)
- Menac, Antica (2007). *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra
- Menac, Antica / Menac-Mihalić, Mira (2012). *Frazeologija splitskoga talijanskog govora* [u:] Ljubičić, Maslina / Peša Matracki, Ivica / Kovačić, Vinko (ured.). *Zbornik Međunarodnoga znanstvenog skupa u spomen na prof. dr. Josipa Jerneja (1909. – 2005.)*. Zagreb: FF press (str. 255-267)
- Menac-Mihalić, Mira / Menac, Antica (2011). *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
- Nowakowska, Alicja (2010). *Relacja przeciwieństwa w porównaniach frazeologicznych* [u:] *Rozprawy Komisji Językowej*, 37 (str. 119-125) (<http://www.ifp.uni.wroc.pl/pracownik/alicia-nowakowska>, pregledano 01.03.2014.)

- Nowakowska, Alicja (2005). *Świat roślin w polskiej frazeologii*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego (str. 19-45)
- Opašić, Maja / Gregorović, Maja (2010). *Smrt u hrvatskoj frazeologiji*. Croatica et Slavica Iadertina, Vol.6 No.6. (str. 55-72) (www.hrcak.srce.hr, pregledano 14.02.2013.)
- Pastoureau, Michel (2003). *Boje u srednjem vijeku: sustavi vrijednosti i oblici osjećajnosti*. Časopis Matice hrvatske – Kolo, br. 1 (www.matica.hr, pregledano 14.02.2013.)
- Petermann, Jürgen (1992). *Kroatische und/oder serbische Phraseologieforschung* [u:] Eismann, Wolfgang / Petermann, Jürgen (ured.). *Studia Phraseologica et alia. Festschrift für Josip Matešić zum 65. Geburtstag*. München: Verlag Otto Sagner (str. 407-430)
- Pietrzak-Porwisz, Grażyna (2006). *Semantyka bieli w języku polskim i szwedzkim*. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, 123 (str. 135-154) (<http://www.filg.uj.edu.pl/studia-linguistica-123>, pregledano 14.02.2014.)
- Pintarić, Neda (2007). *Pragmatična značenja crne boje i njezinih nijansa u poljskome i hrvatskome jeziku* [u:] Fink Arsovski, Željka / Hrnjak, Anita (ured.). *Slavenska frazeologija i pragmatika*. Zagreb: Knjigra (str. 178-182)
- Pintarić, Neda (2010). *Pragmatični svijet osjetilnosti (poljsko-hrvatska komparativna studija)*. Zagreb: FF press
- Profaca, Ivana (2005). *Boje u talijanskoj i hrvatskoj frazeologiji* [u:] Granić, Jagoda (ur.). *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike: zbornik*. Zagreb-Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku (str. 631-641)
- Skorupka, Stanisław (1988). *Pojmowanie frazeologii w historii leksykografii polskiej* [u:] Basaj, Mieczysław / Rytel-Kuc, Danuta (ured.). *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej IV*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich (str. 7-14)
- Szczęk, Joanna (2013). *Über 'blaue briefe', 'schwarze kunst', 'niebiescy chłopcy' und 'czarna śmierć': Zu einigen semantischen Besonderheiten im Bereich der Farbphraseologismen*

im deutsch-polnischen und polnisch-deutschen Vergleich (am lexikografischen Material). Colloquia Germanica Stetinensia – 22. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 774. Szczecin (str. 281-300) (Free Download sa stranice: <http://www.epnp.pl/>, pregledano 14.09.2013.)

Škara, Danica (1995). *Simbolika boja: jezične i kulturološke razlike* [u:] Mihaljević Djigunović, Jelena / Pintarić, Neda (ur.). Prevođenje: suvremena strujanja i tendencije: zbornik radova. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku (str. 455-473)

Turk, Marija / Opašić, Maja / Spicijarić Paškvan, Nina (2012). *Crno na bijelom: Crna, bijela i siva boja u hrvatskoj, talijanskoj i njemačkoj frazeologiji* [u:] Ljubičić, Maslina / Peša Matracki, Ivica / Kovačić, Vinko (ured.). Zbornik Međunarodnoga znanstvenog skupa u spomen na prof. dr. Josipa Jerneja (1909. – 2005.). Zagreb: FF press (str. 269-282)

Vidović Bolt, Ivana (2007). *Poljsko-hrvatski frazeološki rječnik on-line* [u:] Sesar, Dubravka (ured.). Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim I. Zagreb: FF press (str. 177-185)

Vidović Bolt, Ivana (2011). *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada

Rječnici i priručnici

Bąba, Stanisław / Liberek, Jarosław (2002). *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN

Boryś, Wiesław (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Wydawnictwo literackie

Chevalier, Jean / Gheerbrant, Alain (2007). *Rječnik simbola. Mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Kulturno-informativni centar/Jesenski i Turk. Peto, prerađeno i prošireno izdanje

Colin, Didier (2004). *Rječnik simbola, mitova i legendi*. Zagreb: Naklada Ljevak

Drabik, Lidia / Kubiak-Sokół, Aleksandra / Sobol, Elżbieta / Wiśniakowska, Lidia (2006). *Słownik języka polskiego PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN

- Drabik, Lidia / Sobol, Elżbieta / Stankiewicz, Anna (2006). *Słownik idiomów polskich PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- Gluhak, Alemko (1993). *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec
- Kłosińska, Anna (2007). *Słownik frazeologiczny PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- Kłosińska, Anna / Sobol, Elżbieta / Stankiewicz, Anna (2005). *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- Kopaliński, Władysław (2006). *Słownik symboli*. Warszawa: Oficyna wydawnicza RYTM
- Matešić, Josip i dr. (1988). *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*. Zagreb – München: Nakladni zavod Matice hrvatske – Verlag Otto Sagner
- Matešić, Josip (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga
- Menac, Antica / Fink-Arsovski, Željka / Venturin, Radomir (2003). *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak
- Menac, Antica / Pintarić, Neda (1986). *Hrvatskosrpsko-poljski frazeološki rječnik*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
- Moguš, Milan / Pintarić, Neda (2002). *Poljsko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga
- Mosiółek-Kłosińska, Katarzyna / Ciesielska, Anna (2001). *W kilku słowach. Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN
- Podlawska, Daniela / Świątek-Brzezińska, Magdalena (2009). *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa – Bielsko-Biała: Wydawnictwo Szkolne PWN
- Skorupka, Stanisław (1967). *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza powszechna
- Sobol, Elżbieta (2008). *Słownik frazeologiczny PWN z Bralczykiem*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN